

Մ Ի Ո Ն

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՑՐԻԱԼՐԳՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԺԲ. ՏԱՐԻ 1938

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ

Ս Ի Ո Ն

ԺԲ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1938

ՕԳՈՍՏՈՍ

ԹԻԻ 8

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՆՈՐ ՏՈՄԱՐԻ ՀԱՐՑ

Եկեղեցական Բարեկարգութեան ծրագրին մէջ առաջիններու զիծին վրայ չի կրնար դրուիլ անշուշտ այս հարցը, քանի որ իր կարեւորութիւնը ոչ վարդապետական եւ ոչ բարոյական երես չ'ունի, եւ առ առաւելն երկրորդական աստիճանի եկեղեցագիտական արժէք մը կը ներկայացնէ:

Բուն խնդիրը, Հին եւ Նոր կամ Յուլեան եւ Գրիգորեան Տոմարներու Հարց, ծնունդ առաւ ԺՁ. դարու երրորդ քառորդին, երբ, Հինին գիտական անճշդութիւնները հաստատուած ըլլալով, Լիլիոս՝ Կլաւիոս եւ Սերլետոս զիտուններուն կողմէ նոր մը պատրաստուեցաւ աստղաբաշխական զննութեանց համեմատ, զիտնականապէս շատ աւելի կատարեալ գործ մը անշուշտ, եւ Հռովմայ Գրիգոր ԺԳ. Պապին (1573—1585) օրով եւ հրամանաւ կիրառութեան դրուեցաւ, այդ պատճառաւ եւս կոչուելով Գրիգորեան Տոմար:

Որովհետեւ այն ատեն Արեւելեայք որ եւ է կերպով չուզեցին շահագրգռուիլ այս նորութեամբ, հարցը սահմանափակուեցաւ Արեւմտեան քրիստոնեայ ազգերուն մէջ միայն: Անոնք ալ, սակայն, անմիջապէս եւ միահաղոյն չընդունեցին զայն. ամենէն առաջ Հռովմի ամենէն հաւատարիմ՝ ազգերը որդեգրեցին զայն, եւ յետոյ, յաջորդաբար, միւսները, ու ամենէն վերջը, ԺԲ. դարուն, Անկլիքան Եկեղեցին:

Խնդրոյն՝ մեր այս յօդուածաշարքին տեսակէտէն մօտենալէ առաջ սակայն, աւելորդ չնկատուի թերեւս բացատրական հալիւրճ նօթ մը դնել հոս, հարցը իր էութեանը մէջ ճանչնալու համար. այս պատճառաւ յաջորդ տողերուն մէջ յառաջ կը բերենք ինչ որ նոյն նիւթին վերաբերմամբ տարիներ առաջ մեր կողմէ դարձեալ գրուած էր այլուր:

Յուլեան Տոմարը, կամ Հին Տոմարը, որ Յուլիոս Կեսարի օրով գործադրութեան ընդունուած էր Քրիստոսէ 45 տարի առաջ, յաջորդելով Հռոմուլեան Տոմարին, տարին կը հաշուէր 365 եւ մէկ քառորդ օր, կամ երեք տարի յաջորդաբար 365՝ և չորրորդ տարին 366 օր: Այս հաշուումը աստղաբաշխօրէն եւ կատարելապէս ճիշդ չէր սակայն, զի խիստ պէտք տարին ոչ թէ 365 եւ մէկ քառորդ օր էր, այլ տասնութեկուկէս վայրկեան պակաս: Արդ, տարեկան 11,

30 վայրկեանի յընթացս դարերու այսպէս աւելի հաշուումէն, 900 տարիներու միջոցին եօթը օրերու սխալ մը զոյացած էր, այնպէս որ, 1582ին, աստղաբաշխական տարւոյն եւ տոմարականին միջեւ տասն օրերու տարբերութիւն մը առաջ եկած, կամ զարնան գիշերահաւասարը տոմարական հաշուումին մէջ տասն օր ետ մնացած էր իրականէն, այսինքն բնականէն։ Այդ սխալը ուղղելու համար կարգադրուեցաւ որ նոյն տարին տասը օրերու ռոտում մը ընեն եւ Հոկտեմբեր 5ը 15 հաշուեն, եւ ապագայի տարբերութիւններուն առաջնելու համար դարաւերջի տարիներու նահանջները զեղչուին, այսինքն սովորական տարիներու պէս 365 օր ունենան, ի բաց առեալ իւրաքանչիւր չորրորդ դարաւերջը։

Հին Տոմարը այդ որոշումը չընդունելով՝ 1582ին տասն օր տարբերութիւն ունեցաւ, իսկ վերոյիշեալ նահանջներու զեղչերը չընելով, 1700ին տարբերութիւնն եղաւ 11 օր, 1800ին 12 եւ 1900ին ալ 13 օր։ Այս տարբերութիւնը 2100 թուականին պիտի ըլլար 14 օր, եթէ Տոմարներու միացման գաղափարը չիրագործուէր տակաւին։

Պէտք է աւելցնել, սակայն թէ Նոր-Տոմարին գիտական ճշգրտութիւնն ալ կատարեալ չէ բոլորովին, և մանրբրոքական անճշգրտութեան մը գումարը 4050 տարուան մէջ մէկ օրուան տարբերութեան սխալը պիտի արտադրէ իր ժամանակին։

Երկու տոմարներուն տարբերութեան արդիւնքը ուշադրաւ կը դառնար Զատիկ տօնին պատճառաւ մասնաւորապէս։ Ըստ Նիկիոյ ժողովին կանոններուն, Զատիկ տօնը պէտք էր կատարել զարնան գիշերահաւասարէն (Մարտ 21) վերջ եկող լուսնի լրումին յաջորդող առաջին Նիրակիին. Հին Տոմարը գիշերահաւասարը կը կապէր տոմարական Մարտ 21ին, իսկ Նորը՝ աստղաբաշխականին կը հետեւէր. այնպէս որ Հինին Մարտ 21էն առաջ կատարուած կ'ըլլար արդէն, բուն այսինքն բնական գիշերահաւասարը։ Եթէ պատահէր որ լուսնի լրումը տեղի ունենար տոմարական եւ աստղաբաշխական գիշերահաւասարներու տարբերութենէն օր մը միայն ետքը եւ յաջորդող առաջին Նիրակիէն օր մը միայն առաջ, Հին եւ Նոր Տոմարներուն համար նոյն օրը կը կատարուէր Զատիկը. իսկ լուսնի լրումը որքան ուշ եւ յաջորդող առաջին Նիրակիէն եւս որչափ առաջ տեղի ունենար, նոյնքան աւելի կ'ըլլար երկու տոմարներուն Զատիկներուն հեռաւորութիւնը։ Եւ որովհետեւ Զատիկն է առանցքը շարժական տօներու խումբին, այս պատճառաւ անոր հետ կը տեղափոխուին բոլոր այդ տօները։

Նոր եւ Հին Տոմարներու այս խնդիրը շատոնց պիտի կարգադրուած ըլլար, եթէ ատոր արդեւէ եղած չըլլային զիաւորաբար քաղաքական եւ պոպիկ չափով մը նաեւ եկեղեցական պատճառներ։ Եւ ճիշդ այդ պատճառներուն, մասնաւորապէս քաղաքական պատճառներուն բարձուած համարուելովէն էր որ Մեծ Պատերազմէն վերջ հարցը այժմէութիւն ստացաւ Արեւելեան Եկեղեցիներուն համար։

Քիչ մը աւելի պարզենք այս մասին մեր միտքը. Հին Տոմարը աւելի կանուխ պիտի ջնջուած լինէր Որթոտոքս Յոյն Եկեղեցիին եւ իրեն հետեւո-

դուժեամբ միևնույն մօտ եւ Նորը ընդունուած լինէր ամէնքէն, եթէ Ռուսիոյ Ձարական ռէժիմը այդ ընդունելութեան մէջ արեւմտեան ազդեցութեանց ճամբայ մը տեսնելու տկարամտութենէն տարուած չլինէր։ Ու Հայ Եկեղեցին եւս վաղուց պիտի ընդունած լինէր Նորը, եթէ մէկ կողմէն էլ միաժանի մէջ չզղացուէր Ձարական քաղաքականութեան հանդէպ նկատուածներու հարկը, եւ եթէ միւս կողմէ Պոլսոյ մէջ Նոյնպէս անհրաժեշտ չհամարուէր ըզգուշաւորութեան պէտքը հանդէպ (ոսմ. կառավարութեան, որ, վերջապէս հաշտ աչքով չէր կրնար դիտել որ եւ է նորութիւն, զոր իր հպատակ քրիստոնեաները կ'ընդունէին Արեւմուտքէն։ Մնաց որ ոչ միայն Ձարական կառավարութիւնը քաղաքական տարիքի իր հաշիւը Հին Տոմարին համեմատ կ'ընէր, այլ նաեւ Օսմանեանը, որ ելեւմտականի տեղ ընդունած էր քրիստոնէական թուականը, կը հետեւէր Նոյնպէս Հինին։ Եւ ասիկա անշուշտ դժուարութեանց ամենէն լուրջ կողմն էր։

Սա եւս ստոյգ է դարձեալ որ եթէ Եկեղեցական իշխանութենէ մը եւ կած լինէր Տոմարական միութեան առաջարկը կամ հրահանգ մը, զործը հաւանաբար պիտի բաղխէր կարեւոր դժուարութեանց, տրուած ըլլալով եկեղեցական իշխանութեանց միմեանց վերաբերմամբ ոչ այնքան կամ ոչ միշտ թոյլատու ընթացքը, եւ տրուած ըլլալով մանաւանդ այն հանգամանքը որ զուտ գիտական կամ կարգապահական խնդրոց մէջ իսկ նախաձեռնող եղած լինելու իրողութիւնը յետոյ գերազահութեան փաստ նկատել տալու միտումը իրական բան մը եղած է եկեղեցական իշխանութիւններէն ոմանց մօտ։

Այս բոլոր պատճառներով, Մեծ Պատերազմէն անմիջապէս յետոյ Հարցը նորոգուեցաւ գրեթէ ինքնաբերաբար։ Երբ Ձարականին յաջորդող Ռուսական Պետութիւնը ընդունեց Նոր Տոմարը, 1922ին Ռուսաց Պատրիարքը եւս ընդունեց զայն. իրեն հետեւեցաւ Նոյնպէս Վրաց Եկեղեցին։ Այդ միջոցին էր որ Կ. Պոլսոյ Յոյն Պատրիարքը, Մելիթէոս, ազատախօս եւ նորութեանց հետամուտ զլուս մը, փութաց ընդ առաջ։ Յունաստանի մէջ եւս համակրութիւն գտաւ նորութիւնը, ինչպէս, կարծես, Յուկօսլաւիոյ եւ Ռումանիոյ մէջ։ Բայց միւս Պատրիարքական Աթոռները, Աղեքսանդրիա, Անտիօք եւ Երուսաղէմ, ֆնային վերապահ, ու Մելիթէոս ինքն էր որ Աղեքսանդրիոյ մէջ արծարծեց զայն յետոյ, երբ Կ. Պոլսէ հեռանալէն վերջ ընտրուեցաւ Պատրիարք Աղեքսանդրիոյ Աթոռին։

Բայց Յոյն Եկեղեցւոյ այն մասերուն մէջ ալ որոնք համակրութիւն ցոյց տուած էին Նոր Տոմարին, կարելի չեղաւ ամբողջապէս ընդունիլ զայն։ Չուզեցին, աւելի ճիշդ պիտի լինէր ըսել՝ չկարողացան Ձատիկը, եւ հետեւաբար իր շրջանն ալ, գէթ ամենէն անձկագոյն պարունակին մէջ, դնել ըստ Նոր Տոմարի։ «Ձատիկի օրը՝ Նիկիոյ Տիեզերականը սահմանեց. Տիեզերական մը միայն պէտք է օրինադրէ անոր փոփոխութիւնը» պատճառաբանութեամբ ֆնային կէս ընդունուածի ձեւին մէջ, որ Տոմարը բարեկարգելէ աւելի՝ խառնավարեալ եւ երկակնեցող կերպի մը կը վերածէր զայն. այսինքն՝ զիտական բնոյթ ունեցող հարցի մը վրայ դաւանաբանական տեսակէտէ նայելու մտայնութիւն։

Խնդրոյն՝ Յունական Եկեղեցւոյ մէջ ստացած այս շփոթ վիճակին պատճառաւ էր հետեւաբար որ Արեւելեան միւս փոքր Եկեղեցիները — Ասորականը,

Ղպտականը եւ Եթովպականը — որոնք սկիզբէն կարծես կատկածանքով նայած էին գործին, յետոյ եւս որ եւ է քայլ չառին դէպի նորը, եւ ցարդ տնշարժ կը մնան Հինին մէջ:

Անդին, Ռուսաց Եկեղեցին, որ, ինչպէս տեսանք, շտապեր էր 1922ին ընդունիլ Նոր Տոմարը, դեռ տարին չբոլորած՝ հարկադրուեցաւ նահանջել դէպի Հինը, այսինքն յետս կոչեց Պատրիարքական հրամանագրով կատարուած տնօրինութիւնը, եւ իրեն հետեւեցաւ Վրացականը. պատճառը՝ ժողովուրդին բուռն պահանջն էր եղած, եւ հաւանաբար նաեւ, ինչպէս կը դիտէ Զեկուցումը, Յունական Եկեղեցիի հեռաւոր ազդեցութիւնը:

Այս է ահա Տոմարական Հարցին՝ Արեւեկան Եկեղեցիներու մէջ ստացած և այժմ ունեցած վիճակին պատկերը. Կ. Պոլսոյ և Աղեքսանդրիոյ Աթոռները, Ելլադա կամ արդի Յունաստանը, և Պալքանեստի մէկ կամ երկու Եկեղեցիներ կրտսով չափ ընդունած են նորը, Անտիոքի և Երուսաղէմի Աթոռները, Ռուսաց և Վրաց Եկեղեցիները, Ասորականը, Ղպտականը, Եթովպականը ամբողջովին յարած կը մնան Հինին:

Մեր մէջ, հարցը սկզբնաւորուեցաւ եւ իր ընթացքը կատարեց հետեւեալ կերպով. Էլմիածին, քիչ մը աճապարանքով, այսինքն հակառակ իր սովորութեան՝ առանց Կիլիկիոյ, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Աթոռներուն եւս կարծիքը նախապէս հարընդելու, իսկոյն հետեւեցաւ Ռուսական Եկեղեցւոյ շարժումին: Բայց Գէորգ Ե.ի կողմէ 1923 Նոյեմ. 9ի Կոնսթանդնուպոլսոյ արձակուած, պատահեցաւ Ռուսական Եկեղեցւոյ նահանջը. Մայր Աթոռը մասնուեցաւ կնճռոտ դրութեան. Էլմիածին չի նահանջեց. ինքը մնաց Նորին յարած. բայց, ինչպէս կը դիտէ Զեկուցումը, Համամիութենական սահմաններու Թեմերուն մէջ, ուր հայ ժողովուրդը ոռոս եւ վրացի ժողովուրդներու հետ սերտօրէն կապուած էր սովորոյթներով, ընտանեկան, վաճառականական եւ այլ հիմունքներով, եւ սովոր էր եկեղեցական տօները միասին կատարել, Նոր Տոմարի գործածութեան տնօրինութիւնը ջերմ ընդունելութեան չհանդիպեցաւ. ու դժգոհութիւնը աւելի զգալի դարձաւ Զատիկի տօնին, զոր ամէնքը առաջ սովոր էին միասին կատարել, իսկ այժմ ստիպուած պիտի լինէին անջատ տօնել:

Գալով Սփիւռքին, Հայրապետական Կոնդակը ամէն տեղ դադափարաւ պէս ջերմ ընդունելութիւն գտաւ, նոյնպէս գործադրութիւնը, բացի բուն յունական երկիրներէ եւ այն վայրերէն ուր Որթոտոքս Եկեղեցւոյ ազդեցութիւնը զերակշիռ է, գորացուցիչ եղաւ, ինչպէս Կ. Պոլիս, Եգիպտոս, Սիւրիոյ եւ Լիբանանի Կիլիկիան Թեմերը, Իրազ, Իրան, Հնդկաստան, Ամերիկայ եւ այլն: Բացառիկներուն մէջ ամենէն ուշադրաւն է անշուշտ Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան Աթոռը, որ չկրցաւ և պիտի չկարենայ դաւանական բնոյթ չունեցող խնդրոյ մը համար տապնապնելու մասնել Ս. Տեղեաց իրաւակցութեան իր գոյավիճակը. այս պատճառաւ, Հոգեւոյն Դուրեան Պատրիարքի օրէն ցարդ կը շարունակէ հետեւել Հին Տոմարին:

Զեկուցումը, որ իր ներկայացուցած բոլոր խնդիրներուն եւ հարցերուն առթիւ իր կողմէ Թեալադրութիւններ կ'ընէ, այս հարցին առթիւ կը լռէ, բաւա-

կանալով միայն զայն իր ներկայ վիճակին մէջ յանձնել Աղզային—եկեղեցական ապագայ ժողովին ուշադրութեանը :

Դժուար էր արդարև տարբեր կերպով, այսինքն վճռականօրէն մօտենալ ինչդրին : Հարցեր կան, զորս ժամանակը միայն կրնայ լուծել, ու Տոմարական Հարցը ատենցմէ է : Լաւագոյն էր անշուշտ սկիզբէն շտապած չլլալ եւ ֆնալ Հինին մէջ . բայց հարկադրիչ հանգամանքներ, որոնց ցոյց տուած անհրաժեշտութիւնը այսօր դժուար է այլ եւս յիշել, անխուսափելի դարձուցած էին այն ատեն եղած տնօրինութիւնը : Չատիկը իրական կամ տոմարական լուսնի լրուամին կապելու եւ բոլոր տօները քանի մը եօթնեակ առաջ կամ վերջը կատարելու պարագան որ եւ է առնչութիւն չունի քրիստոնէական հաւատքին հետ . ու չմոռնանք նոյն ատեն որ, ինչպէս վերեւ մատնանշուեցաւ, Նոր Տոմարն ալ, հակառակ Հինին վրայ ունեցած դիտական մեծազոյն առաւելութեանց, ինքն ալ բոլորովին ճիշդ չէ եւ չի կրնար ըլլալ, քանի որ ժամանակին բուն կշիռը եւ չափը իւր խուսափին մարդկային հաշուողութեան ամենէն նուրբ ճշգրտութեան :

Այնպէս որ եթէ ապագային, երջանիկ օր մը, զուարուած Աղզային եկեղեցական ժողովը սահմանադրէ Հինին դառնալ վերստին, մենք ոչ կորանք պիտի համարինք զայն աղզային արժանապատուութեան համար եւ ոչ խղճահարութիւն որ եւ է պատճառաւ :

* * *

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԱՂՈՎԷ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՈՒԱԾ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆԸ

(Վերափոխման Ռփօրէթի Կիր.) (Ք. Կոնք. Զ. 16-է. 1)

Քրիստոնեայ ծնած, քրիստոնէութեան կնիքը մկրտութեամբ ընդունած և կամ հաւատքով և համոզումով քրիստոնեայ եղած լինելու իրողութիւնն իսկ մարդուն բնութեան մէջ կը դնէ արդէն սրբութեան ըսկիդ մը՝ իրեւ պարզեւ աստուածային, Իայց սկզբնաւորուած այդ վիճակը շարունակելը այսինքն զայն զարգացնելը և կատարեալ դարձնելը (= կատարել) քրիստոնէին իր անձնական պարտականութիւնն է այլևս :

Արդ, Աստուծոյ իր մէջ սկսուած այդ գործը ինքը յաւալ տանելով՝ քրիստոնեան գործակից եղած կ'ըլլայ Աստուծոյ . ու առաքեալը աստուածային այդ գործակցու-

թեան զաղափարին հանդէպ պատկառ մընալու կեցուածքն է որ այս համարնեբուն մէջ կը կոչէ «ահ Աստուծոյ» : Իր տեսութիւնն է ուրեմն թէ՛ որպէսզի մեր կեանքին մէջ անխափան յարատեւութեամբ իրականանայ հոգւով սրբագործութիւնը, պէտք է երկրւածութեամբ ի մտի ունենանք միշտ Աստուծոյ գործակիցները, կամ, առ նուազն՝ ըստ ոմանց, գործակիցները եղած լինելնուս ճշմարտութիւնը, և ըստ այնմ վարենք մեր կեանքը :

Այդպէս ընելու, այսինքն սրբութեամբ ապրիլ և գործել կարենալու համար, անհրաժեշտ է՝ ամէն բանէ առաջ և աւելի՛՝ զիտնալ ընտրել իր ընկերը : Ինչպէս տաքսեա լծկաներուն (Ք. Օր. ԻՔ. 10) անհամաձայն շարժումներէն կրնայ կտարիւ սալլը, նոյնպէս տարտմէա հոգիներու գուգակցութեան կրնայ խանգարիլ ծառայութեան գործը :

Եթէ խնդիրը նութական կամ նոյն իսկ սոսի ընկերային յարաբերութեանց վրայ լինէր, թերեւս այնքան մտահոգիչ չըլլար վտանգը. զի այդ կարգի տարբերութիւն-

ները, այսինքն խառնուածքի, սովորուածութանց, բարքի, զազափարներու և նոյն իսկ նկարագրի աննմանութիւնները, յաճախ պատահական են և մակերեսային, և կրնան դարմանուիլ ժամանակի ընթացքին կամ բարի ազդեցութեանց ներգործութեամբ. ահաւորը՝ հողւոյ և խղճմտանքի, այսինքն անձին էութեան խորքը կազմող վիճակներուն անհամերաշխութիւնն է, որ Առաքեալին լեզուին մէջ՝ արգարութեան և անօրէնութեան, լոյսին եւ խաւարին, Փրիստոսի և Բելիարի, հաւատացեալին և անհաւատին, տաճարին և մեհնարանին հաւկազմութեան պատկերներով կը բացատրուի:

Հարցը, ներելի է ըսել, կրօնքի տարբերութեան վրայ ևս չէ բնաւ. զի քրիստոնէական ողջմտութիւնը չ'արտօնե՞ր զմեզ լոյսաւանտ լինել օտարակրօնին ի վերջոյ ի լոյս Աւետարանի դարձին մասին: Ինչ որ զգուշանալի է և պէտք է յաւէտ լինի առարկայ խորշանքի՝ ապականուած մտքի և քայքայուած խղճի աչն անբարոյութիւնն է, որ գնայուն դիպկի մը կը վերածէ հոգին մարդուն մէջ: Այգպիսիքներն համար է որ նոր Տնտեսութեան և Շնորհաց պատկանողները պիտի հասկնան մարգարէին խօսքը. «Պիղծերուն մի՛ մօտենաք. ելէք, զատուեցէք, հեռացէք անոնցմէ»: Անոնց է որ կ'ականարիչ Աւետարանը, երբ կ'ըսէ թէ Սուրբ Հոգիին դէմ հայհոյողները չեն կրնար գտնել թողութիւն:

Ոչ միայն ժամանակի ընդունայն վատնում, այլ նաեւ փրկութեան և բարոյականի տեսակէտով աղէտք է անոնց ընկերակցութիւնը: Ճշմարիտ քրիստոնեան հեռու պէտք է պահէ ինքզինքը անոնց վարակիչ ազդեցութենէն, որպէսզի կարենայ իր անձը ընել տաճար, բնակարան կենդանի Աստուծոյ, որպէսզի կարենայ իր մէջ ունենալ օրհնուած կեանքի մը այն սրբութիւնը, ուր միայն կրնայ լսուիլ խղճի խորութիւններէն եւս Աստուծոյ բարձրացած հիւսմ. «Աբբա, Հայր», եւ արձագանգը երկնային բարձունքներէ իջած ձայնի մը. «Սնչէք ձեզ ի Հայր»:

Աստուծածային գործակցութեան գիտակցութիւնը առողջ բարոյականի աղբիւր կը գտնուայ այն հոգիներուն մէջ միայն, ուր աստուծածայինին երկնազած զգացումը հողւոյ և մարմնոյ պղծութիւններէ կրնայ սրբել սիրտն ու միտքը:

Թ. Ե. Պ.

ՄԻՒԹԱՐՈՒԹԻՒՆ՝ ՄԻՒԹԱՐՈՒԹԵԱՄԲ

(Գ. Կիր. զվցի Վերափոխման) (Բ. Կորնթ. Ա. 1-12)

Բազմաթիւ են կերպերը որոնցմով մարդիկ կ'ուզեն մխիթարուիլ՝ իրենց վիշտին, տրտմութեան և տառապանքին մէջ: Կարելի է ըսել. որքան մարդիկ՝ նոյնքան փոփոխելու եղանակներ: Սովորութեան կամ դաստիարակութեան, խառնուածքի կամ բարքի, նկարագրի կամ մտայնութեան խնդիր պարզապէս: Մէկը կը փնտռէ իր մխիթարութիւնը գիտական ուսումնասիրութեանց, ուրիշ մը՝ մտածական խոկունքներուն, ոմանք մոռացումին կամ անտարբերութեան, շատեր պիտի աշխատանքին կամ հեղինակութեան, այս ոք գերագոյն կամքի մը լիովին համակերպութեան, այն ոք կեանքի խորհուրդին տրուած փրկութեան փայլական մեկնութեան մը մէջ: Ու քիչ են անոնք որ կրնան կամ կ'ուզեն զայն փրկութեան հոգին աւանդել և իրենց կը գտնուի ան:

Մխիթարութիւնը մխիթարութեան մէջ որոնելու, կամ մխիթարելով մխիթարութեան կերպին՝ որ քրիստոնէական հոգիին երկնած ամենէն բարեբար սկզբունքներէն մինն է, ջերմ ընդունելութեամբ չէ՝ որ ընդ առաջ կը վազէ աշխարհի հաստրակ բարոյականը: Եւ սակայն, շատ երկար և տաժաւելի փորձառութիւններու պէտք չունի մարդ հասկնալու համար թէ չկայ հոգիին համար աւելի երանական զգացում մը քան այն զոր մատուցուած մխիթարութեամբ ստացուած մխիթարութիւնը կ'աւանջ իրեն:

Միւս ամէնը, վերեւ ականարկուած մը՝ խիթարութեան բոլոր կերպերը, չիշատակուած բազմաթիւ ուրիշներն ալ իրենց հետ, ամէնքն ալ աւելի կամ նուազ կարճատե են կամ վարկաբարդի, ըստ պարագային: մինչ այս միւսը, որ իր սիրտին ուրիշի մը սիրտին մէջ լեցուիլն է, և հակադարձաբար, տեսական է և ներոյժ, ոչ այլ ինչ լինելով ըստ ինքեան եթէ ոչ հոգիին առնումը նոյն իսկ, թէ՛ անոր որ կ'ընդունի և թէ՛ անոր մանուսանող որ կուտայ զայն:

Ու այդպէս է արգարեւ. այդ կերպով գոյացած մխիթարութիւնը գերազանց է իսկապէս և անանցական, որովհետեւ ծնունդն

է ճշմարտագին կրօնական հոգեվիճակի մը: Ո՛ր նկատում կայ անոր մէջ և ո՛չ պայմանագրականութիւն: Ատոր համար է որ բարկ սիրտը երկանիկ կը զգայ ինքզինքը ոչ միայն բարեկամի մը այլ նաեւ՝ ու աւելի՛ թշնամիի մը տառապանքը ամօքած ատեն:

Կրօնական է ան, բայց մանաւանդ քըրիստոնէական, որովհետեւ, ինչպէս առաքեալը այն հատուածին մէջ, Աստուծոյ զազաւփարն է անոր աղբիւրը: Յիսուսով մեզի ճանչցուած Աստուածը և երկնաւոր Հայրը (= Աստուած և Հայր Տեսնւմ մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի), դուքի է սփոփանքի ծնողն ու բաշխողն է (= Հայր զթուլթեանց և Աստուած ամենայն մխիթարութեանց). ան է որ կը մխիթարէ զմեզ մեր վիշտերուն մէջ. ու կը մխիթարէ, ոչ միայն մեղմած ըլլալու համար մեր տառապանքը, այլ որպէսզի մենք ևս մխիթարենք ուրիշները իրենց տրտմութեանց մէջ: Մխիթարութիւնը, քըրիստոնէական ըմբռնումով, աստուածուսոյց և գործնական առաքինութիւն մըն է. անհուն բարութեանն մեզի փրկանցուած լոյս մը, զոր պէտք է գրուանի տակ պահենք: Թոյլ կուտայ Աստուած որ Հարչարուի մարտը, ոչ թէ տանջելու համար մեր պատժապարտ անձը, այլ խրատելու և կրթելու համար մեր հոգին՝ ի բարին: Վիշտի մէջ մի հարուած որ կ'ընէ մեր վրայ՝ կռանին զարկուածքն է մեր սրտի սայլին վրայ, պողպատելու համար մեր կամքին մետաղը, զօրացնելու համար սէրը, որ օրէնքն է կեանքին: Թոյլ կուտայ որ վշտակրինք, որպէսզի հասկնանք կեանքը, հասկնանք ուրիշներուն տառապանքը ու կարենանք ամոքել զայն: Մեր տառապանքը, ինքեան, յաճախ ուրիշին մխիթարութիւնն է. վանդի, ստէպ կը տառապինք, գիտութեամբ կամ յանգետ, փոխան այլոց, այսինքն արդիւնելու համար ուրիշներուն տառապանքը, ու ասիկա մխիթարութեան տարբեր և քաղաքագոյն մէկ կերպն է, թէ՛ անոնց համար՝ որոնք կը մխիթարուին այդ կերպով, և թէ՛ մեզի համար առաւելապէս:

Աստուածային է չարութեանքը. ու այս պատճառաւ՝ աստուածօրէն մխիթարիչ: Որչափ աւելի չարարուինք ըստ օրինակի Քրիստոսի, այսինքն ճշմարտութեան եւ

արդարութեան, և ընկերային սիրոյն համար, այնքան աւելի պիտի իրաւունք ունենանք մխիթարուելու անձնապէս, և պարտականութիւն՝ մխիթարելու ուրիշները, անոնք որ մեզի պէս՝ քաջութեամբ և համբերութեամբ կը տոկան համոզումով և զիւ տակցութեամբ կրուած չարչարանքներուն: «Հաստատուն» պէտք է ըլլայ այս մասին ամէնուս յոյսը՝ թէ Քրիստոսի չարչարանքներուն կցորդ եղողը հաղորդ պիտի լինի նաեւ անոր փառքին, այսինքն անվախճան մխիթարութեան:

Աւետարանով աշխարհի քարոզուած բարոյականին անմահ սկզբունքներն են ասոնք, զորոս չի ճանչցաւ բնաւ հնութիւնը: Նախաքրիստոնէական միապետութեանը, «կրեա՛ եւ համբեր՛ք քարացումին բարոյականը կը պատգամէր, և անոր խորհրդանշանն էր նիրոն, իր վիշտին մէջ վիճատուած մայրը: «Քրիստոնէական վիշտը, ինչպէս կ'ըսէ Վեռլէն, անհուն է, ինչպէս մարդուն սիրտը ինքնին. նաեւ կը տառապի. յետոյ, խուհուն, կը տանի յառաջ, լուռ, իր ճամբան. կը մասնակցի ան տանջանքին՝ որ կը փրկէ բոլոր ազգերը, ու, գորովագին, կուտայ զոհին իր անսահման կարեկցութիւնը:

Մխիթարուի՛լ՝ մխիթարելով, մխիթարութիւնը՝ մխիթարութեամբ. ահա՛ Աւետարանը:

Թ. Ե. Գ.

ՃԵՄԱՐԻՏ ՅԱՆՁՆԱՐԱՐԱԳԻՐԸ

(Գ. Կիր. զկնի Վեափոխման) (Բ. Կորնթ. Բ. 12-Գ. 3)

Անձի մը ունեցած արժանիքը հաստատելու կամ չունեցածին հաւատացնելու նըպատակով տրուած գիրերը կամ աւելորդ են ստէպ, կամ առ նուազն վնասակար, ու գրեհնք տուողին մէջ միամտութեան կամ անբարեմտութեան՝ իսկ ստացողին մէջ անինքնավստահութեան կամ նենգամտութեան թերութիւնը կը մատնանշեն միշտ անոնք:

Բացորոշ արժանիքը պէտք է ունի անձնական վկայութեան, երբ կայ արդէն պաշտօնականը, որ ո՛չ թէ գրուատիք, այլ ըս-

տուգուած վիճակի մը ներկայացումը միայն պէտք է լինի: Իսկ անարժանութիւնը քուղարկելու ճիշդ ամենէն անուղիղ ընթացքն է, զոր ոչ ոք պէտք է թոյլատրէ ինքզինքին՝ հանրային բարւոյն նկատումովը գէթ:

Այս թերութիւնը, ներկայի բարեբերուն մէջ ուղարկուողն սովորական, կ'երևի թէ շատ աւելի գոյութիւն ունէր ի հնումն ևս, և մուտ գործած էր նոյնիսկ առաջին քրիստոնեայ հասարակութեան կեանքէն ներս: Ատոր է որ կ'աճնարէ Առաքեալն այս հատուածին մէջ, նուրբ երգիծանքի և սուր դատումի քանի մը ատղեղով, որոնց մէջ օժտուած հոգիի մը ազնուական գեղեցկութիւնն է որ ի յայտ կուգայ հրաշալի կերպով:

Եղբւր էին մարդիկ, աւետարանական քարոզութիւնը առեւտրական շահագործութեան հետ շփոթող միաքեր, որոնց մէջ — իր իսկ բառերով — Աստուծոյ դատութեան զգացումը պղտորուած էր, ինչպէս կը գար — շահոտի ամենէն անշուք բուրումը՝ ապաւ կանուած մթնոլորտի մը մէջէն անցած աստեղ. եղբւր էին մարդիկ որոնք, յանձնարարադրերով (= թուղթը ընծայութեան) հոն գացած, ջանացեր էին խախտել կորընթոսի եկեղեցիին վստահութիւնը իր անկեղծութեանը մասին: Իր խղճին բարոյական նոյնիսկ արտահանորել ձգտող այս արարքին առջև պահելով իր պաղարիւնը, ինչպէս վայել էր իրեն նման գաղապարաւոր կան գործիչի մը, և զսպելով այդ առթիւ իր զգացած արդար սրտմտութիւնը, ըսել կ'ուզէ պարզապէս. ինքը հարկ չի տեսնել ինքզինքը պաշտպանելու կամ իր ըրած, ներք դրուածութեւ, ո՛չ ալ պէտք կը զգայ իրեն համար յանձնարարադրեր ներկայացնելու իրենց կամ ուզելու իրենցմէ: Պէտք է ունիմ ես ատանկ բաներու. ինծի համար յանձնարարականս իմ խղճիս և գործերուս մէջն է. «գոուք էք իմ յանձնարարական գիրս, սրտիս մէջ գործած, ամէնքէն ճանչըցուած և կարգացուած, յանձնարարական՝ զոր ե՛ս եմ գրած, ո՛չ թէ թանաքով՝ այլ կենդանի Աստուծոյ հոգիով, ո՛չ թէ քարէ՝ այլ սրտի մարմնեղէն տախտակներու վրայ»:

Կորնթացոց եկեղեցիին գոյութիւնը և զարգացումը, քրիստոնէական հաւատքին և բարոյականին՝ հին հեթանոսութեան ամենէն շարժուչ կեդրոններէն այդ մէկուն

մէջ հաստատումն ու յառաջացումը իր սեփական գործը, իր մէկուկէս տարուան անդուլ նուիրումներուն պտուղն էր. ամէնքը գիտէին զայդ. այդ ճշմարտութիւնը ինքը Գրիստոս էր գրած ինչպէս իր նոյնպէս և ամէնուն խղճին մէջ: Պէտք է ունէր հոտեւաբար ուրիշ որ և է յանձնարարադրի:

Զգրիմի խիղճին և գործերուն փաստէն զատ ուրիշ որ և է վկայութեան. ահա՛ միակ կերպը, որով ճշմարտապէս գաղափարական գործիչը կրնայ խաղաղեցնել իր սիրտը: «Իմ գիրքերս իմ աշակերտներս են» կ'ըսէր Պիւթագոր. «Իմ կենդանի գիրս՝ իմ կազմակերպած եկեղեցիս է» կ'ըսէ Պողոս: Եւ արդարեւ կենդանի գործն է լաւագոյն և արժանաւոր յանձնարարութիւնը բարի և կարող գործիչին վրայ յարուցուած բանասարակութեանց ընդդէմ: Ո՛չ մէկ բան կըրնայ լուեցնել անոր խօսքը. ոչինչ անոր չափ անառարկելիօրէն կրնայ հերքել մուծ հոգիներէ յերկրուած զրպարտանքը: Անոնք որ գիտեն և կրնան վերէն նայիլ աշխարհի գործերուն և մարդկային բարոյականութեան վրայ, չեն վրդովուիլ բնաւ ոչ ստոր խաղերէ և ոչ չար դաւերէ. ապաւ կընկառոյց իրենց խոշակին՝ կը շարունակեն անոնք ճամբան, ի՛նչ գահավէժներու եկերքներէն և ի՛նչպիսի քարքարուաներու մէջէն ալ որ անցնի անսկիւն լինել պահեր, ուր ձայնըր զագրին՝ որանալու համար արգար արժանիքը, գործը պիտի պատմէ այն ատեն անոր մասին. վասնզի, ճեթէ մարդիկ լռեն, քարերը պիտի խօսին: Յիշողութիւնները կրնան մոռացկոտ դառնալ կամաւ կամ ակամայ. բայց պիտի ձնան յիշատակարանները: Գործիչը մտածէ գուցէ թէ ասոնք ալ կրնան յաւերժական չըլլալ: Ատիկա իր փոյթը չէ սակայն բնաւ. զի իր գործունէութեան զրդիչ պատճառն են եւ զած ո՛չ թէ զնահատուելու կամ յիշուելու այլ երջանիկ ընելու և ըլլալու իղձը միայն: Ու սոսկ այն մտածումը թէ կարողացած է երջանիկ ընել ուրիշները՝ կ'երջանկացնէ արդէն զինքը: Ատոր զգացումովն է որ կը զօրանայ ան՝ անվհատ ոգևորութեամբ (= ի հաստատութենէ) և անկեղծօրէն խօսելու և գործելու, իրբեւ Աստուծմէ զրկուած և Աստուծոյ համար ծառայող անձ մը՝ զօրացած ճշմարիտ յանձնարարադրով:

Թ. Ե. Գ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՎԱՆ

ԷԳ ԱՌԻԻԾԻՆ ԵՒ ԻՐ ԿՈՐԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ԱՌԱԿԸ

(ԵԶԵԿ. ԺԺ. 19)

Ո՞վ էր անոր մայրը. — Առիւծ մը մասակ,
Որ կը բնակէր նրմաններուն հետ իրեն.
Ու, խորն որջի մը, իր վրէժի փորին տակ
Կուտար երկու կորիւններու ապաւէն:

Առաջինեկին ան ցոյց տուաւ նախ համբան՝
Անապատի աւազներուն մէջէն կրակ.
Յետոյ թէ որսն ի՞նչպէս պէտք էր որ տար ան
Ժանիքներուն եւ նանկերուն իր նարակ:

«Ա՛լ զնա,» ըսաւ ապա, «մարդուն հետ կըռուի՛ր»:
Մօր հրամանին հնազանդելով ձագը հենց,
Մտացաւ յանկարծ: Գիտէն ազգերն անունն իր,
Եւ թէ ո՛րքան խրմեց արիւնն ան իրենց:

Բայց բըռնուեցաւ. մայրն եղջիւրին մէջը, լուռ,
Սպասելէ վերջ երկար, մէկալ եղբօրն ալ
Օր մ'ըսկրտաւ՝ մագիլներովը իր սուր
Պատրաստելու համար իր որսը՝ դաս տալ:

Յետոյ ուղղեց զայն դէպի ստուերն ու լուսթիւն,
Ըսաւ անոր. «Գընա՛, ասեմն է արդէն»:
Ու բաւն հովին՝ սրացաւ երկրորդն ալ իսկոյն,
Անձակելով իր մըռնիչիւնն առջեւէն:

Գազանն ի՞նչպէս էր գիտովցած արիւնէն...
Ժողովուրդները կը փախչին ահաբեկ.
Պիտի մարդիկ էգին այս ձագն ալ բըռնե՞ն...
Աւխարհ այսօր անտէր տեսած չէր երբեք:

Թընամույն դէմ միացուցած ուժերնին,
Համաձայնած են ա՛լ ամէնքն իրարու.
Ու խայծերէն հրապուրուելով ծուղակին,
Օր մ'անոր մէջ ինկաւ առիւծն անարկու:

Մանուկ մ'հիմա կըրնայ անվախ, համարձակ,
Անոր վըրայ ժայթիւլ թուփն իր այդանքին:
Իսկ էգն անգին, ակընկառոյց, միայնակ,
Զո՛ւր կը սպասէ վերադարձին իր ձագին:

Թ.

Comte de PCNTAVISSI De MESSEY

Յ Ո Ւ Դ Ի Թ

Պառկած է Հողեփեռն. ջահը որ կը քնանայ,
Խաւարին է խառնած՝ լըռիկ՝ իր լոյսին բոցն,
Ու Յուդիթ իր գեղին ֆոլ ըրած ըսուերն հոծ՝
Որ զազանը վայրագ իր շողէն չարթըննայ:

Թուրք՝ զոր այս համեայտ հրաւագեղն է բըռնած,
Կ'աւելցնէ իր դէմքին վրայ՝ վրսեմ փայլ մ'անհուն,
Ու տալու համար սիրտ անոր, վեհ այդ պահուն,
Ականջին կ'ըսէ իր հրեւակը ձայնով ցած:

— Մեռած մ'է, որ պիտի ըսպաննես դուն, Յուդիթ,
Հանդերձանքն ըրած են իր մահուան ու փառքիդ՝
Դաւակցած իրարու՝ արդէն փունն ու գինին:

Պէտք չէ որ քեզի վախ ազդէ բնաւ քու գերին.
Քու թեւերդ, անվրտանգ, պիտի գլուխը կըտեսն
Այս մարդուն՝ ոյր աչքերդ խըլած են սիրտն արդէն:

Թ.

LE MOYNE

ՊԱՏՄԱԿԱՆ**ՍԱՐԳԻՍ ԱՐՔԵՊԻՍԱԿՈՊՈՍ ՍԻՆԵԱՑ****ՈՒՆՏԱԽՈՐ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ՈՒ ՆԱՀԱՏԱԿ Ի Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ**

— 1261 —

Սինեաց Սարգիս Արքեպիսկոպոս, ըստ վկայութեան Օրբելեան Ստեփանոս պատմիչին, 1216 թուականին կը հիմնարկէ Նորավանքին մէջ, Ս. Նախավկային տաճարը և եօթն տարինեւ ընթացքին կ'աւարտէ զայն սրբաշաղան յօրինուած քովօ. Նոյն պատմիչը կ'ըսէ նաև որ Սարգիս Արքեպիսկոպոս այս հոյակապ շինարարութենէ վերջ կը ճամբորդէ դէպի Կիլիկիա Հայոց Հեթում թագաւորի մօտ, որմէ մեծ պատիւ կ'ընդունի, ժամանակ մը հոն կը մնայ եւ կը վարէ ճգնողական կեանք մը, ապա կը մեկնի Երուսաղէմ յուխտ և յերկրպագութիւն Յիսուսի Ս. Գերեզմանին և Աստուածակոխ Ս. Տեղեաց, եւ զգաւ Է զանկեղ պարզեւմ՝ զազմ սրբոյ նախավկային Սեւփանոսի։ Յրանկէ մը առաձ էր այս մասունքը վառնդի Նոյն ժամանակ Քրիստոնէները կը տրբէին Ս. Քաղաքին Նոյն մասունքի վրայ արձանագրութիւն մը կար ֆրանկ, յոյն և ասորի գրերով, որմէ կը հասկըցուէր թէ մասունքը Ս. Նախավկայինն էր. եւ կը զրկէ զայն Նորավանք, եւ որ կը մնայ Նոյն վանքին եկեղեցիին մէջ։ Պատմիչը դարձեալ կը շարունակէ ու կ'ըսէ թէ Նոյն ժամանակ իորադմեանք գրաւեցին Երուսաղէմը Քրիստոնէներէն, և սոսկալի կոտորածներ տուին և Ս. Յարութեան տաճարը արհամարկեցուցին և երբ երանելի Սարգիս Արքեպիսկոպոս Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ իր երեք ընկերներով սաղմոսեղծութեամբ կը պարսպէր գլխատեցին և Քրիստոսի Գերեզմանին կափարէլին վրայ արիւնը թափուեցաւ, և այսպէս մարտիրոսակա՛ն արեամբ զպսակեցաւ ի Քրիստոսէ Աստուծոյն մերոյ։

Սալաէտտին (1169—1193) Երուսաղէմի գրաւումէն յետոյ հաստատեց էյուլայիս թագաւորութիւնը Եփրատոսի մէջ, բայց անոր յաջորդները տկարացան և չկարողացան պաշտպանել Երուսաղէմը. այդ պատճառաւ

Քէրէկի և Դամասկոսի իսլամ իշխանները գործակցութեամբ Քրիստոնէներուն, գրաւեցին Երուսաղէմի, Հարէմ էլ—Շէրիֆը, Տիրերեա և Ասկազոնը։ Սմիւրակները, կ'աւելցնէ տարաւ պատմիչ Մաքրիզին, 1360—1442, վերաշինեցին այս քաղաքներուն պարիսպները և բերդերը, տիրացան Երուսաղէմի Քուլայպէթ եւ—Սաֆրային, և էլ—Ազալայի մշկիթին վրայ զանգակները գետեղեցին։ Բայց հետեւեալ տարին այս գէպը վերջ կը գտնէ սոսկալի հարուածներու տակ խաւրիզմանց որ փախուստ տուին առջէն՝ այն Մոնկոլներուն՝ որ Նէճմէտտին Սուլթանին միջոցաւ Եփրատի ոգնութեան կոռուեցան։ Հիարիզմեանք յարձակեցան Երուսաղէմի վրայ, սրէ անցուցին այն բոլոր քրիստոնէաները որ հոն կը բնակէին, սպանեցին բազմաթիւ ալիքներ, գերեզմարեցին կիները և տղաքը, աւերեցին այն սուրբ նուիրական վայրերը որոնք կը գտնուէին Ս. Յարութեան տաճարին մէջ, կործանեցին քրիստոնէից գերեզմանները և արեցին մեռելոց ոսկերիոտքը (Jerusalem Nouvelle, Բ. հատոր, էջ 977, PP. H. V. et M. A)։ Խարիզմեանք թաթար վաչկատուն բաղմաւ թիւն մ'էին, որոնք հեռուներէ գալով արշաւեցին Երուսաղէմ եւ մեծ կոտորած մը տուին քրիստոնէից եւ այդ ժամանակ ըստ Օրբելեան պատմիչին, Սարգիս Արքեպիսկոպոս Սինեաց եւ անոր երեք ընկերները նահատակուեցան Ս. Յարութեան տաճարին Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի կափարէլին վրայ սաղմոսեղծութեան պահուն։

Այժմ քանի մը ծանօթութիւններ պիտի տանք Սարգիս Արքեպիսկոպոսի արդիւնաբար գործունէութեան և Նորավանքի(*) պայ-

(*) Նորավանքը կը գտնուէր Սինեաց Ամաղու գիւղին մէջ։

Ամաղուն փառքի գետակի ձախ ափին՝ հարթ բարձրադիր դաշտի մը վրայ է։ Սա իր բոլոր սահմանով և հռչակաւոր վանքով այժմ կը պատկա-

ծառացման մէջ, հետեւելով Օրբելեան պատմիչին: Ի սկզբան Նորափանքի մօտ կար Փուկաս Հայրապետի անունով եկեղեցի մը, որուն բնմին ներքեւէն կը բղխէր ջուր և ձէթ բշշարար, ըստ աւանդութեան: Ս. Փոկաս Հայրապետին նշխարները հոն բերուեցան և զետեղուեցան, այդ պատճառաւ նոյն տեղին անունը կոչուած է Փոկաս: Առաջին անգամ 1105ին Յովհաննէս Նպիսկոպոս մը Պարսից Մանուս Սուլթանէն անձամբ ֆերման եւ Մեհետէր կ'ստանայ Նորափանքի անապատին համար: Յովհաննէս Նպիսկոպոս սահմանակիցներէն կը գնէ հողեր և անգաստաններ: Մեծ գործունէութեան մը յիշատակը ձգելով կը վախճանի ՈՒՄ (1155)ին և կը թաղուի Նուրափանքի մօտերը: Անոր կը յաջորդէ ՏէրբՍտեփանոս Շնորհալից որ կոչուած է Փախրէլ Մահ: ան իր Աթոռը կը փոխադրէ և կը բնակի Նորափանք. վասնզի հին աթոռը աւերակ էր. մեծ Աթապէկէն ֆերման կ'ստանայ աթոռին հաստատութեան համար: Նմանապէս, ըստ խնդրանքի Ստեփանոս Նպիսկոպոսի, Գրիգոր կաթողիկոս Պահլավունի Շրջաբերական թուղթ մը կը զրկէ և կը վաւերացնէ Նորափանքի սուրբ ուխտը իր սեպհական վիճակներով: Ստեփանոս Նպիսկոպոս մեծ գործունէութենէ վերջ կը վախճանի 1216ին և կը թաղուի Նորափանքին մէջ, յառաջագոյն հողալով և եպիսկոպոս ձեռնադրել տալով իր քեռորդին Սարգիսը (որ յաջորդեց անոր) և Սարգիս Նպիսկոպոսը զրկեց Իւսնէ Աթապէկէն պահանջելու Աւագ խաչը որ ուրիշ երկու խաչերուն հետ գրաւի դրուած էր. երկու խաչերը կը կոչուէին կամարակալ և քիթիղմակալ, Հաղարանեանց Վասակ յափշտակած էր այս երկու խաչերը և տարած էր իր Կեչառու վանքը(*): Սարգիս եպիս-

կոպոս Իւսնէ Աթապէկէն ստացաւ Աւագ խաչը և հաստատեց Նորափանքին մէջ, որուն համար Օրբելեան Լիպարիտ 1000 զահկան ոսկի ծախսած էր, իբր Նախկին ժառանգորդ այս կողմերուն: Քանի մը տարի յետոյ մեծ վեճ մը ծագեցաւ այս խաչին նկատմամբ, Սիւնեաց Նպիսկոպոս ստեփան երկրիեղկելուն պատճառաւ, վասն զի Տէր Յովհաննէս, Ստեփանոս Նպիսկոպոսի հօրեղբորորդին, որուն վիճակեցաւ Տաթևը(*), իր հետ տանել կ'ուզէր նոյն Աւագ խաչը, այս պատճառաւ դիմում եղաւ Իւսնէի որ ժողով գումարեց եպիսկոպոսներով, մեծամեծ իշխաններով, իւրապէսներով, որոնց հետ կային քաղաքներու շէյխեր և մեծ դատներ և վճիռը տուին Սարգիս արքեպիսկոպոսին ինպատակ, վասնզի ան էր որ գերեթափ բրած էր Աւագ խաչը և եւ որ ոք զգերիւս թափէ՝ ոչ է ստացողին յայնմհետէ, այլ գերեթափին: Սարգիս Արքեպիսկոպոս մեծ Լիպարիտին հետ խորհրդակցելով կը սկսի միտաբան մեծազնաւոր աշխատանքով և անշափ ծախքով 1216ին շինել Նորափանքի գեղեցկայարմար եկեղեցին, և եօթն տարիէն ութ խորաններով կ'աւարտեն ՈՀԲ (= 1223) թվականին, և մեծահանդէս ժողովով, եպիսկոպոսներով, վարդապետներով, իշխաններով, ազատներով և տանուտերներով սուրբ տաճարին նաւակատիքը կը կատարեն, որոնց հետ էր մեծ իշխան Բուպակ, ուր նուրակերտ քաւարանին իր հալալ արդիւնքէն ու կառուածներէն կը պարգեւէ իր Աղբիւրիս ագարակը իր սահմաններով, անշրջի վայրե-

(*) Հին եպիսկոպոսական Աթոռի աւերակներու վրայ զեռ նոր ծլած էր նոր Աթոռը և հաւանոր Տաթևը միւս կողմէ բարձրացուց իր վաղեմի, պատմական իրաւանց դռնը:

Բայց խաղաղապէս Սարգիս Արքեպոս. չուզելով հակառակութիւն և եկեղեցիին օցտուռն, կը համաձայնի տալ Տաթևի Յովհաննէս Նպիսկոպոսին բոլոր վիճակը, իսկ Նորափանքի Աթոռի համար կ'առնէ միայն, Վայոց Ձոր գաւառը, ձաւուկը (Ձաւրի) և Նախիջևանը:

Այս կարգադրութենէ վերջ, Սարգիս Արքեպոս. գնաւ Հայոց հոստանից Բարձրբերդի կաթողիկոսի մօտ, անորմէ ստացաւ շրջաբերական թուղթ որպէս զի վերոյիշեալ երեք գաւառները հաստատուն վիճակ լինին Նորափանքի եկեղեցիին: Երկու Աթոռները իրարմէ անկողնայ յառաջ գացին միեւն Ստեփանոս եպիսկոպոս Օրբելեանի իշխանութեան ժամանակ:

նի Երեւանցի Ստեփանոս Նիդաղարանցի: Քանի մը տարի առաջ հոն կը բնակէին Վանցի և Ալաշկերտից զաւթական հայեր, որոնք 1856 - 1860 թթ. բուած են Ուրիշ տեղեր: Նորափանք հոչակաւոր ուխտատեղի և նշանաւոր մենաստան եղած է և Օրբելեանց քաջագործ ջնդի դամբարանը:

(*) Կէչառուց կամ Կէչառուս Արարատայ Նիգ և Վարաժնունքը գաւառներու սահմանի վրայ կը գտնուէր. երբեմն անուանի զիւղէ և նոյնանուն հողակալ մենաստանի, Պահլավունիներու պանծալի զատակերանիքէն մին՝ որուն կիսակործան մնացորդները միայն մեզ գտնած են: Ան՝ ծանօթ է անուան ծաղաւրը և ժԱԱ. դարէն առաջ չի յիշուիր (տե՛ս Բնագր. Բառ., էջ 364 - 370, Հ. Ս. Էփրէիկեան):

րով, մեծ ձորովն որ Թվածոր կը կոչուի իր սահմաններովն, մինչև Գանձակ, որ Հայ-բնեմաց ծախ կը կոչուի, և կը հրամայուի անխախտ պայմանաւ արձանագրութիւն մը ունենալ և ի յիշատակ իրեն՝ ամէն տարի իր մօրը համար տասն պատարագ ընել, և Սարգիս Արքեպիսկոպոսի ձեռքով կատարել այս վճիռը: Նորաշէն Ս. Կարապետի եկեղեցին գետնէն չորս աստիճան բարձր՝ կաւ մարակապէ և ամրողջապէս շինուած ոլբաբատաշ կարմիր քարէ չորս որմնակից վառարկած և սիւներու վրայ. փառապանծ կաթողիկէն 1840 թուին շարժէն արդէն զբրկուած լինելով, բարեպաշտ ուխտաւորաց աշխատութեամբ այժմ ծածկուած է փայտով և կողով: Պատուհանք չորս են և գունն մի՝ արևմտակողմը: Բացի աւագ խորանէն ունի ութը խորաններ ևս, երկու երկու իւրաքանչիւր շինուած, բեմին և դրան առջև ձախ կողմերը: Տաճարին որմոց վրայ կան արձանագրութիւնք զանազան նուիրատուութեանց վերաբերեալ: Ս. Կարապետ նորաշէն եկեղեցիին Սարգիս Արքեպիսկոպոսի ձեռքով գրուած արձանագրութիւնք կը գնենք հոս. «Ո՛ր ժամանակի թագաւորութեանն որդւոյ թամաշին Լաչային, յամիր սպասաւարտութեան Հայոց և Վրաց Շահին հարի, և յԱթաբէկութեան Իվանէի հաւաքուի նորին, ևս մեծուցեալ ծառայ Գրիստոսի Բուպակ՝ իշխանաց իշխան, եկի ի նաւակատիւ սուրբ եկեղեցւոյն Նորավանդաց առ երջանիկ հայրապետս մեր Տէր Սարգիս և ընծայեցի ի հալալ հայրենաց իմոց զոր իմ բազկաւ առեալ էի յալազգեաց և իմ արեամբն թափեալ, և իմ պարոնոյքն մեծ սիգելով այլ ինձ էին որոշեալ, զԱլեքեբի գիւղ իւր ամէն ստանանաւ, ի սուրբ եկեղեցին Նորավանդաց ի սուրբ Կարապետ և ի սուրբ Նախավկայա տուի, ազատ յամեն հարկաց, և չունի ոք հրաման յայսմհետէ մինչև յաւիտեան հակառակիլ այսմ, ոչ յաւազաց, ոչ յիմոց, ոչ յօտարաց, և Տէր Սարգիս և այլ միաբանքս հաստատեցին ի տարուան տասն պատարագ ի վարդապետին տաւնին իմ մարն հոգւոյն: Արդ թե ոք յանդգնի և հակառակիլ ջանայ այսմ տրիցս մասն և բաժին զՅուդային և զխաչահանուացն առցէ . . . և իմ ազգք և զաւակք չունին ոչ ձեռն: ոչ իշխանութիւն ի վերայ այսմ տեղեաց . . . ի թուիս Հայոց ՈՂԶ» (= 1223):

Նորաշէն Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ շինող Սարգիս Արքեպիսկոպոս գրեց սոյն հաւկիրճ յիշատակարանը զանգակատան դրան ճակատին վրայ. «Ե՛մ Տէր Սարգիս քեռորդի Տէր Ստեփաննոսի Սիւնեաց արքեպիսկոպոսի շինեցի զեկեղեցին ՚ի բարեխաւսութիւն ինձ և Ալպարիտին և նախնեաց մերոց և երկուց հարազատ եղբարցն որ սպանան յալազգեաց պատերազմաց, վասն որոյ տղաչեմ հանդիպողացդ յիշել զմեզ ի Քրիստոսոս:»

Եկեղեցիներէն և դամբաններէն շատ քիչեր կը մնան այս հոչակաւոր մենաստանէն, պարիսպներու հիմերը քայքայուած են 1840ի մեծ երկրաշարժէն, միայն հիւսիսային կողմին կանգուն է և մեծ դրան վրայ կը կրէ աւետարանիչներու չորեքեքպեան քանդակները, իսկ գտնուած եկեղեցիներն հետեւեալները են. Ս. Ասեփանոս հին, և ժամատաշ կամ աղօթարան շինուած Սմբատէն՝ եղբայր Տարսայիւի, որուն շինածն է Ս. Գրիգոր և Պայազատներու տոհմին դամբանարան, Ս. Կարապետ վերջնոյ հորմէն՝ Ալպարիտէն, և Ս. Աստուածածին՝ Բուրթեշէն: Նորաշէն Ս. Կարապետ եկեղեցին շատ խնամօք շինուած էր և զարդարուած փարթաւութեամբ գոյքերու և ժառանգութիւններու, ինչպէս կը հասկցուի պատմիչէն. նոյնը այժմ անշքութեան մատնուած է և կը մնայ ալազեցի ձեռքը, զրկուած ըլլալով հնութեան փառապանծ գմբէշէն, որուն փոխարէն այժմ փայտայարկ շինութիւն մը կայ. կանգուն է համակ սքառաւէ կարմիր քարերով, գետինն կը բարձրանայ չորս աստիճաններով, արտաքուստ ունենալով սրանից խորշը, ինչպէս Անիի կաթողիկէն և այլ քանի մը եկեղեցիներ, երկայնքով և տաշքով համալսօք քառակուսի ձևով, հաստատուած չորս որմնալոթ սիւներու վրայ, չորս պատուհաններով, ութը խորաններով կամ սեղաններով, ինչպէս կը գրէ պատմիչը. աւագ խորանէն զատ, խորանները երկու երկու իրարու վրայ կանգնած են բեմին և դրան աջ և ահեակ կողմերը, որ բացուած է արևմտեան կողմէն ուր կայ չքնադաշտն ժամատաշ կաթողիկէով և զանգակատնով, որմնալոթ վեց սիւներու վրայ, վեց լուսամտաներով, որոնց միջի խաչագոլիւս սիւնակները բոլոր կողմերով ունի ճաքաբար դրուագներով քան-

գականեր, և դրան կիսաբուլորի վրայ կայ խալ մը, փրկական անուան համառօտ վերագրութեամբ, Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս: Հիւսիսային կողմն ալ քանդակ պատկեր մը՝ կարճագգեւտ և սաղաւարտով հեծեալ երիտասարդի մը (Ուրբեխանց քաջերէն մէկը) որ կը մենամարտի վագրի կամ առաւել զէմ, իսկ ժամատան դրան ճակատին քարի վրայ բազմած Տիրամօր պատկերը, (որուն տակ գրուած է բանն Աստուած զբուռագեալ քանդակի վրայ) Յիսուսը գիրկը ունենալով, վերը Նօզին Մուրը. ալ և ձախ կողմը քանի մը ծերունիներ, թուական 1221 (Սիսական, էջ 184—187):

Կան նաև ուրիշ արձանագրութիւններ ժամացան և հոյակապ դամբարաններու վերաբերեալ, ուր կը հանգչին բարձրաստիճան եկեղեցականներ և նշանաւոր անձնաւորութիւններ (Սիսական, էջ 187—205):

ՄԿՐՏԻՉ ԱՌԲԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԵՆ

ԹԱՐՈՐ ԼԵՌԸ

Մեր Տիրոջ, երկրաւոր կեանքին, ամենափառաւոր ու նշանակալից գրուագիւրէն մին է Պայծառակերպութեան կամ Այլակերպութեան գէպը, որ հին հայոց Վարդապետի կամ հայկական հին Ամանորի տօնին հետ ընդունուելով և միացուելով, Հայ Եկեղեցւոյ մեծագոյն տօներէն մէկը հռչակուած է: Աւետարանները թէ և չեն յիշեր Այլակերպութեան լիբան անունը (տես Մատթ. Ժէ. 1-3, Մարկ. Թ. 1-12, և Ղկա. Թ. 28-36) սակայն հինէն ի վեր ընդունուած աւանդութիւն մըն է թէ Դաւիթին նահանգին մէջ գտնուող Թաբոր լեռան վրայ տեղի ունեցած է այս հրաշալի գէպը: Առաջին երկու Աւետարանները կ'ըսեն որ օբարձը և առանձինն լեռան մը վրայ է որ տեղի ունեցաւ Յիսուսի Այլակերպութիւնը. «Եւ Յիսուս հանէ զնոսա ի լեռան մի բարձր առանձինն» ածականներ՝ որոնք լաւ կը պատշաճին Թաբոր լեռան համար: Վասնզի կրնայ ըսուիլ որ բարձր լեռ մըն է Թաբոր, իսկ առանձին լեռ մը ըլլալը տարակոյս չի վերցներ, վասնզի

եզրայէլի գաւառն մէջ սունկի պէս գէպի վեր բարձրացած գագաթ մըն է Թաբոր լեռը:

Հին Կտակարանի մէջ Թաբոր կամ Թաբորական լեռ ծանօթ անուն մըն է. մէկէ աւելի անգամներ յիշատակուած կը գտնենք զայն Աստուածաշունչի զանազան գրքերուն մէջ (Յես. ԺԹ. 22, Դատ. Ա. 9 և Դ. 4-14, Սաղմ. ԺԸ. 13, Երեմիայի ԽԶ. 18 և Ուլ. սէի Ե. 1): Յետուի ժամանակ, Ս. Երկրին 12 ցեղերուն միջև բաժանման ատեն Թաբոր լեռը Իսաակարի և Զարուզնի ցեղերուն միջև լորբ և սահմանագրութիւն ընդունեալն է Ս. Երկրին Խորայէլի 12 ցեղերուն միջև բաժանումէն 150 տարի վերջը, երբ հրեաները հազիւ թէ տէր դարձած էին Աւետեաց Երկրին, չըվակայ թշնամի ցեղերէն Քանանացիք, որոնք կը բնակէին միծաւառամբ «Առ ծովեզերքն [Միջերկրականի] և առ Յորդանանաւ» (Թիւք ԺԳ. 30) սկսան ճնշել Խորայէլացիները: Դերովբա մարգարէութիւն խորայէլի փրկութեան գործին զբաւելին անցաւ և պատերազմական գործողութեանց կեդրոն դարձուց Թաբոր լեռը: Դերովբան հոն գաղտնօրէն 10,000 մարդիկ բանակեցուց Բարակ զօրապետի հրամանատարութեան ներքեւ և փառաւոր շաղթանակ մը տարաւ Քանանացւոց գէմ: Դատաւորաց գրքին մէջ սա ձեռով ներկայացուած է այս հերոսական գէպը, օճև առաքեաց Դերովբա և կոչեաց զԲարակ . . . և ասէցնա. Ո՞չ ապաքէն հրաման ետ քեզ Աստուած Խորայէլի և ասէ. Երթիցես ի լեռոն Թաբով, և առցես ընդ քեզ տասն հազար արանց յորդույն Նեփթալիմայ և յորդուցն Զարուզնի և տարցես ընդ քեզ ի հեղեղատն Կիսունի, ի վերայ Սիսարայ ի լեռանի գորուն Յարինայ և զօրաց նորա և կառաց նորա և մատնեցից զնա ի ձեռս քո . . . Եւ ազգ եղև Սիսարայ եթէ ել Բարակ ի լեռոն Թաբով. Եւ զուամարեաց Սիսարայ զամեն նախ կառս իւր ինչհարիւր կառս երկաթեղէնս և զամենայն զօրսն ընդ իւր՝ ի հեղեղատն Կիսունի . . . և էլ Բարակ ի լեռնէն Թաբովայ, և տասն հազար արանց զհետ նորա: Եւ զարհուրեցոյց Տէր զՍիսարա և էլ Սիսարա ի կառաց իւրոց և փախեաւ հետիոտս: Եւ Բարակ զհետ մտեալ երթալ զկնի կառացն. Եւ անկաւ ամենայն բանակն Սիսարայ սրով սուսերի և ոչ մնաց և ոչ մի» (Դատ. Դ. 4-16): — Այդ ժամա-

պուլթեան Գեղեցկաշէն եկեղեցի մ'ունին ինչպէս նաեւ վանատուն, հւրանոց եւ պարտեզ, իսկ յունաց եկեղեցին անշուք ու փոքր է: 326 թուականին մեծն Կոստանդիանոսի մայրը, Ս. Հեղինէ բարեպաշտ եւ Մեծ Թագուհին, մեր Տիրոջ ալլակերպութեան տեղւոյն վրայ, փառաւոր ու հոյակապ եկեղեցի մը շինել տուաւ, որ նոյն լեռան հարաւ արեւմտեան կողմը կը գտնուէր, իսկ ասկէջ զատ Մովսէսի եւ Նզդիայի անուան ի յիշատակ երկու եկեղեցիներ ալ շինուեցան: Հայք ժամանակին Թաքոր լեռան վրայ եկեղեցիներ ունեցած են ինչպէս կը վկայէ Անաստաս վրդ. իր Վանօրէից Ցուցակին մէջ «նաեւ ի Լեւոն Թաքոր, եւ ի յեզր ծովուն Տիրեմիայ եւ յալլ սահմանս Պաղեստինոյ, զոր յովսէ իմովին իսկ աջօք տեսեալ զամս բազումս կայի լինելով յաշխարհին յայնմիկ», (տես Հ. Ալիշանի հրատարակած «Վասն վանօրէից որ ի Ս. Քաղաքին երուսաղէմ» գրքոյկը տպ. Վենետիկ 1896): Սակայն լեռան վրայ լեռնաշղթայի վանքերն ու եկեղեցիները տանընդմիջ դարձուցանուց, արգէն իսկ աւերուած էին: այժմ լատինաց պաշտօնակերպութեան եկեղեցիին մօտերը կը գտնուին բազմաթիւ աւերակներ, որոնք ցոյց կուտան թէ՛ ժամանակին Թաքոր լեռը շատ մը վանքերով ու եկեղեցիներով չրջապատուած ուխտատեղի մըն էր, ուր հայերն ալ յոյներուն եւ լատիններուն առջնիքը վանքեր եւ եկեղեցիներ ունէին (տես Տ. Մկրտիչ Նպակի «Հայկական Հին Վանքեր ու Եկեղեցիներ Սուրբ Երկրին մէջ», ուսումնասիրութեանց մէջ Թաքոր լեռան եկեղեցիները էջ 386-395 ԼԻ. յօդուածաշարքը):

Կ'արժէ բարձրանալ Թաքոր լեռ ու դիտել բնութեան պարզած այդ հրաշալի համայնապատկերը, եւ համբուրել հայկական աւերակ վանքերու խնկարոյր քարերը: Սակայն եթէ էնք կրնար բարձրանալ զգալի Թաքորի վրայ գէթ կրնանք մենք զմեզ բարձրացնել իմանալի Թաքորներու վրայ ու երգել Սրբազան հայ երգիչին հետ. «Համբարձեալ զմեզ, Տէր, առաւել քան զգալի զԹաքորական գլխառն յերկնաբերք եւ յիսմանալի խորանոց»:

ՊԱՐԳԵՒՆՆԻ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԵՍԵԱՆ

ԿՐԹՆԱԳԱՏՄԱՆԿԱՆ

ԿՈՐՍՈՒԱԾ ԱՂԱՆԴ ՄԸ

ՄԱՆԻԲԷԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(MANICHAISMUS)

Մինչեւ անցեալ դարու վերջերը հաղուագիւտ էին Մանիքէականութեան վերաբերեալ ձեռագիրները: Ինչ որ գիտէինք Մանիի եւ անոր աղանդին մասին, քրիստոնէական աղբիւրներէ էին, եւ գրուած՝ անոր գէմ պայքարելու համար: Վերջերս գտնուած են քանի մը ձեռագիրներ, որոնցմէ կը հասկնանք թէ որքան տարածուած է եղեր ան, եւ ինչ է եղած իր հիմնական ուսուցումը:

Մօտաւորապէս 35 տարի առաջ Թուրքանի Ովասիսէն (արեւելեան Թիւրքեստան) գտնուած են ձեռագիրներ, իրաներէն եւ թրքերէն զանազան բարբառներով գրուած:

Դարձեալ արեւելքի մէջ, Թուրք Զուանկի (չինական պարիսպներու մօտ) մէջ, գտնուած են մանիքէական ձեռագրերէն լեզուով, ասոնք մանիքէական շաքականներ եւ աղօթքներ կը պարունակէին:

Ասոնցմէ զատ Դ. եւ Ե. դարէն Ֆուցած եօթը ձեռագիրներ գտնուեցան Նզդիայտունէ, զպտերէն լեզուով: Ասոնք, ինչպէս նաեւ վերջ յիշուած բնագիրներու զննութիւնը կը կատարուի Բերլինի մէջ, գերման գիտնականներու, Վ. Միլլէրի եւ Կ. Շմիտթի կողմէ: Ասոնք մանիքէական աղանդի ուսումնասիրութեան համար մեծ օգուտ կը թափեն, եւ Բերլին աշխարհի միակ վայրն է, ուր այս նիւթը խղճաբար ուսումնասիրութեան եւ հետազոտութեան ենթարկուած է:

Այսպէս, ճակատագրորէ այնպէս սահմանած է որ հալածուած ու երկրի երեսէն ջնջուած կրօնական գրութիւն մը նորէն յայտնուի իր բնագիրներով եւ անոր ուսումնասիրութեան հոգը ստանձնէ քրիստոնէայ աստուածաբան գերման գիտնականութիւնը:

Թէ ինչու յոնձն առինք Մանիքէականութիւնը ներկայացնել Սիոնի ընթերցող-

ներու և թէ ինչ արժէք կը ներկայացնէ անոր ուսումնասիրութիւնը, կարելի է հասկընալ հետեւեալ տեսակէտներով:

ա) Ռոմփհետեւ ջանք եղած ըլլալ կը թաւի զայն տաքածեցու Գ. և Ս. գարեբուն Հայաստանի մէջ եւ անոր դէմ ակնարկութիւններ ըրած է Եղեկի իր Սղծ Աղանգոց գրքին մէջ:

բ) Ռոմփհետեւ կարեւոր է անոր ուսումնասիրութիւնը կրօններու պատմութեան եւ առ հասարակ քրիստոնէութեան պատմութեան համար:

գ) Ռոմփհետեւ կարեւոր է անոր ուսումնասիրութիւնը արեւմուտքի մտքի զարգացումի պատմութեան համար — թէ ինչ խորհուրդներ յղացեր է արեւմուտքի միտքը:

դ) Ու վերջապէս որոմփհետեւ կարեւոր է անոր ուսումնասիրութիւնը անոր համար որ Մանիքէականութեան եւ Քրիստոնէութեան գործիչները, կողք կողքի, Եւրոպայի եւ Ասիոյ մէջ կատարած են առաքելութիւններ, իրարու դէմ պայքարած են ու զոհեր տուած:

* * *

Շատերու ըմբռնումով՝ այսօր այլ եւս անխմաստ են կրօններու եւ ազանդներու այս պայքարները, բայց ժամանակին աւանդ մարդկային և բնկերային կեանքի մէջ հսկայ դեր կատարած են, մեծ պայքարներու դուռ բացած, ու այս պայքարներէն, այս պրպտումներէն է որ ձեռք է մեր օրերու մտքի և խղճի ազատութիւնը:

Ինչ որ կարեւոր է նաև նշել այստեղ, այն է որ՝ այս պայքարներէն, կրօններու և ազանդներու այս վէճերէն ու բաղխումներէն բարձր է մնացեր քրիստոնէութիւնը և յաղթական, անեղծ մեքսեր է Քրիստոսի խօսքը, չէ եղծուիք Աւետարանի ընազիրը ու մինչեւ այսօր ան կը խօսի ու կ'ուսուցանէ մարդկութեան մէկ մեծ մասին, զանազան Եկեղեցիներու միջոցաւ:

Գալով Հայաստանիայց Եկեղեցիին, ան, այս բոլոր պայքարներէն (կրօնական — աշխարհայեացքային ընդդիմադիր հոսանքներէն) բարձր է մնացեր և յաղթական դուռն է եկեր, որքան ճնշուեր է նա արտաքին ուժերէն, այնքան ազնուացեր է աւ պահեր և քրիստոնէական Եկեղեցին իր սկզբնական պարզութեան և վսեմութեան մէջ:

* * *

Բացատրելու համար քրիստոնէութեան և մանիքէականութեան յայտնութեան դարաշրջանը, կարեւոր է զննել Միթրայականութիւնը, որ այն ժամանակի ամենէն տարածուած մէկ կրօնքն էր Աղեքսանդրիայէն մինչև Հռոմը և Իրան:

«Եթէ քրիստոնէութեան աճումը մաւ հացու հիւանդութիւնով մը կասած ըլլար, ըսած է Ռենան, ամբողջ աշխարհի վրայ Միթրայի հաւատքը պիտի տարածուէր»:

Միթրայականութիւնը Պարսկաստանէն մտած է Հռոմէական երկիրները. մասնաւորապէս Պոմպէոսի շրջանին տարածուած էր ան հռոմէական բանակներու մէջ: Դիուկեանոս համարանք ունէր Միթրայական կրօնքին համար: Յուլիանոս Ուրացող (361 թ.) ուղեց Քրիստոնէութեան հակադէմ Միթրայականութիւնով. մինչև Մեծն Կոստանդիանոս՝ Միթրայականութիւնը մըրջցող կրօնք մըն էր քրիստոնէութեան, ուրուն առաքեալները և քարոզիչները ետ չէին մնար քրիստոնէականներէն:

Քրիստոնէութիւնը Հռոմի պետական կրօնքը դառնալէն յետոյ՝ քայքայուեցաւ Միթրայականութիւնը. ըստ ոմանք՝ Քրիստոնէութիւնը կարգ մը ծիսական ձեւեր եւ գաղափարներ միթրայականութենէն առած է: Ձեռք կընար ըսել թէ որքան ճիշդ է այն կարծիքը, բայց սա՝ կրնանք ըսել թէ Միթրայականութեան մէջ փրկագործական մըտածութիւններ և ըստ այսմ՝ պաշտամունքի մասեր կան:

Միթրայական կրօնը ծնած է Զրադաշտականութենէն. Զրադաշտի կրօնը, զիտեք որ հին, արիական կրօնք մ'է որ Արտաշիր Ա. ի օրով Սասանեան Պարսկաստանի պետական կրօնը դարձաւ (227 թ.):

Միթրա հրաշքով ծնած Լոյսի աստուածն է: Անոր արձանը կը ներկայացնէին՝ ցուլ մը խողխողելու դիրքին մէջ, ցուլին արիւնը կը հոսէր մարգոց փրկութեան և մաքրագործումին համար (*):

(*) Սողոմոն Ռէնանը: Պատմութիւն կրօնից. Զոհ և Հաղորդութիւն:

* * *

Քրիստոնէական կրօնքի համար շատ աւելի վտանգաւոր հակառակորդ մը դուրս եկաւ Մանիրի զրօնթիւնը: Ան կը ջանար Քրիստոնէութիւնը ներսէն գրաւել:

Մանէ կամ Մանէս, (ըստ Եղնիկի՝ Մանի), ծնած է Մարտտանի մայրաքաղաքը, Եկրատան, (216 Ք. վ.) տարուած է Տիգրան, սասանեաններու մայրաքաղաքը, այնտեղ ստացած է կրթութիւնը և մեծցած է կրօնական վիճաքանութիւններու մէջ:

Իր մասին այն համարումը ունէր թէ ինքն է որ կը պարունակէ կատարեալ ճշմարտութիւնը:

Ծագումը Ա. ի թագաւորութեան օրով սկսաւ քարոզել: Անոր քարոզած կրօնը համազրօնութիւնն էր կրօններու:

Մանի կ'ըսէր. Նոր բան մը չլլաի քաղաքով. Մովսէս, Ջրադաշտ, Պուտտա, Յիսուս, ամէնքն ալ մեծ մարգարէներ են, ասոնց ամէն մէկը աստուածային կամքին յայտնութիւններն են: Մանի ինքզինքը կը համարէր այս աստուածային յայտնութիւնները մարդկացնողը:

Ըստ իրեն՝ Պուտտայի յայտնութիւնը՝ հնդկներուն, Ջրադաշտի յայտնութիւնը՝ պարսկներուն, Յիսուսի յայտնութիւնը՝ արեւմուտքի ժողովուրդներուն՝ իրենց էութեան մէջ նոյնն էին, բայց անոնց աշակերտները և հաւատացեալները փոխեցին, եղծեցին այս յայտնութիւնները: Այդ մարգարէները խօսեցան միայն մէկ լեզուով, խօսեցան մարդերու սահմանափակ շրջանակի մը համար, մինչ իր վարդապետութիւնը պիտի հասնէր, ամէն մէկ ժողովուրդի իր սեպկական լեզուով, հանուր մարջանութեան:

Մանի իր վարդապետութիւնը թարգմանել կուտար ամէն լեզուներու. մինչև այսօր կը գտնուին, ինչպէս տեսաք վերև, այլազան լեզուով գրուած ձեռագիրներ (չիւնարէն, զպտերէն, հին թիւրքերէն են):

Մանի ունէր մասնաւոր ճաշակ մը այս ձեռագիրները գեղեցիկ նկարներով զարդարել տալու, ինչ որ անոր հակառակորդներու ձեռքին մէջ իբր զէնք կը դրոժածուէր, զայն հալածելու համար իբրև պատկերամուլ: Մանէսի հետեւորդները ընդօրինակած

էին Քրիստոնէութեան ձեւերը, անոնց քարոզելու կերպերը. չէին ներկայանար որպէս Քրիստոնէութեան հակառակորդներ, այլ անոր վարդապետութիւնը խորապէս ուսումնասիրած էին և կը պարզաբանէին: Կը ջանային Ռեւտտարանը միկնել և անոր մօտենալ՝ իբրև քրիստոնէական ոգին խորապէս ըմբռնողներ: Ատոր համար է որ Մանիքէականները կը գիմէին զարգացածներու, մտաւորականներու, մասնաւորապէս այն բարձր հոգեւորականներուն, որոնք հակամէտ չէին քրիստոնէական սեղմութեան և նիթարկուելու (Հ. Հ. Շաէտտէր):

Եպիսկոպոսներ և առաջնորդներ կային մանիքէականութեան յարողներու մէջ: Ռեւելայի եպիսկոպոսը, Պրիսկելիանոս (385թ.), իր կուսակիցներով դատուեցաւ և զատուեցաւ Եպիսկոպոսական ժողովէ մը, մանիքէական կրօնին յարելուն համար: Մաքսիմոս կայրը անոնց մէկ մասը զըլխատումի, միւս մասը աքսորի դատապարտեց (Goschlar D. et. ԺԹ. 136). (տես Հ. Վ. Հացուրիի հետաքրքրական մէկ ուսումնասիրութիւնը, Հուստաքննութիւնը Հայոց մէջ, Թէզդիկ տարեցոյց, 1926 էջ 592):

Այս դատապարտութիւնը ցոյց կուտայ թէ Մանիքէականութիւնը որքան տարածուած էր արեւմուտքի բարձր հոգեւորական զասուն մէջ:

Մանի փորձեց հաւատքի բերել թիւրքիստանը, Հնդկաստանը. անոր կրօնը տարածուեցաւ մինչև Չինաստան և տեւեց մինչև ԺԲ. ԺԳ. դար: Անոր ազդեցութիւնը երկար տեւեց նեւտորականներու և զրաւդատական պարսիկներու մէջ:

Մինչև և մեր օրերը Մանիի կրօնին ու անոր համադրական սկզբունքներն արձագանգներն են կարգ մը մանիստական նոր ազանդներ Սուֆիականութիւնը և Պէհայա-կանութիւնը (*):

(*) Այս տողերը գրողը տարի մը առաջ ներկայ եղաւ Սուֆի աղանդին մէկ կրօնական պաշտամունքին, ի Սիւրէն, (Փարսիի արուարձան): Հնդկ, անգլիացի և հոլանտացի ընտիր զատ մը ներկայ էր պաշտամունքին: Արարողութիւնները կատարուեցան անգլիերէն լեզուով, Ջրադաշտի, Մովսէսի, Քրիստոսի, Մուհամմէտի և Պուտտայի դրբեր մէջ մէկ յիշուելով իբրև աստուածային յայտնութիւններ գովաբանուեցան: Մեր նման զուրա է Սուֆիսմի կրօնական շախարհայեացքի մասին խաբլ այստեղ:

Մանի, 270ին, Տիգրանի մէջ ունեցաւ բազմաթիւ հաւատացեալներ, պայքարի բռնուեցաւ զրազաշտականներուն հետ. թաղաւորը, քուրմերու գրգռման վրայ, խաչիչ տուաւ զայն 277 թուին:

Մանէսի հետեորդները հալածուեցան ու տարածուեցան աշխարհի վրայ, արեւ-մուտքէն մինչեւ Ձինաստան:

Դ. դարուն եկեղեցին նեցուկ էր պետութիւններու, Մեծն Կոստանդիանոս առաջինն էր, որ հասկնալով և զնահատելով Բրիտոնէութեան ռութը, փոխանակ զայն հալածելու, պետական կրօնք դարձուց, ասով զօրացուց իր կայսրութիւնը:

Ասոր վրայ էր որ քրիստոնէութեան դէմ ելաւ Սասանեան պարսիկ կայսրութիւնը, ու իր կողմէն, հակազգեւու համար քրիստոնէութեան, զրազաշտական կրօնը ընդունեց, որպէս պետական կրօնք: Երկու կայսրութիւններու միջև բացուած պայքարը փոխուեցաւ աշխարհայայտագրային — կրօնական պայքարի:

Մանիի աղանդը, իր կարգին, կը դառնար Բրիտոնէութեան ներքին թշնամին, անոր գաղափարական հակառակորդը, (զըրազաշտական կրօնը՝ քաղաքական հակառակորդն էր): Բրիտոնէութիւնը պետութեան նեցուկն էր, Բրիտոնէութեան թըշնամին՝ թշնամի էր նաև պետութեան, որով պետութիւնը ամէն միջոց ի գործ դրաւ ցնդելու համար Մանիի աղանդը. Յուստիանոսի օրէնքը (529) խիստ պատժներ կը սահմանէր մանիքականութեան դէմ, պարզապէս անոր պատկանելի կը պատժուէր մահուամբ:

Աւգոստինոս աստուածաբանը, որ ըսկիղները մանիքական գաղտնարակութիւն առած էր և անոր յարած, հրաժարեցաւ անկէ, զայն նուաճեց ինչն իր մէջ, ու նոյն թափով զայն հալածեց քրիստոնէութեան համար: Աւգոստինոս դարձաւ արևմուտքի Բրիտոնէութեան գաղափարական իրական մեծ հիմնադիրը, ու մանիքականութեան կատաղիկ հակառակորդը:

Թ. դարուն Փոքր Ասիոյ մէջ տարածուած էր ուրիշ աղանդ մը, Պաւլիկեան աղանդը, որ Մանիի դրութեան ազդեցութեան հետեանքն էր:

Արարները երբ Միջագետքը գրաւեցին, մանիքականները ապաստանեցան ասոնց

զրաւած երկիրները, ազատուելու համար քրիստոնէութեան և զրազաշտականութեան հալածանքներէն: Է. դարուն մանիքականութիւնը նոր թրիչք մը ստացաւ: Է. դարուն վերջերը ապստեան խալիֆաներն ալ սկսան հալածել մանիքականները: Թ. և ԺԱ. դարերու իսլամական կրօնի պատմութիւնը ցոյց կուտայ որ մանիքական ազդեցութեան ենթարկուած է ան. մանիքական ազդեցութեան տակ իսլամական որոշ աղանդներ յայտնուած են, որոնք մերժուած են ուղղափառ իսլամութենէն և հալածուած (Հ. Հ. Շաէտէր):

Է. դարուն Մանիի առաքեալները հասած են մինչև Ձինաստան, ինչպէս քրիստոնեայ բարոյգիչներ, և Ձինաստանի մէջ սկսած է անոնց միջև մրցակցութիւն մը:

Ձինաստանի մէջ 732ին, կայսերական հրովարտակով մանիքականութիւնը կը ջնջուի: 762ին հիւսւ. Մոնկոլիոյ մէջ ան կը յայտնուի, Ոյկուրի մէջ մանիքականութիւնը ժամանակ մը որպէս պետական կրօնք կը ճանչցուի ու կը տարածուի մինչև ԺԳ. դար, ձինկիդ խանի երեւումը. մանիքականութիւնը՝ Գանսու գաւառին եւ Թուրքուրի շրջաններուն մէջ (Մոնկոլիա եւ արեւել. թիւրքեստան), պահեց իր գոյութիւնը:

* * *

Բոլոր վերը յիշուած երկիրներուն մէջ մանիքականութիւնը պատմական բազմալեզու հետեքեր ձգած է: Կոմպիւլիկոսի հետեորդներու, որթոտքս և կաթոլիկ քրիստոնեաներուն, իսլամներու քննադատական գրութիւններու մէջ կը գտնենք մանիքականութիւնը հարուածելու համար մէջ բերուած փաստեր:

Եգիպտի Կողբացի, իր ելով Աղամոգոնի մէջ, կը յիշէ Մանիի Վարդապետութիւնը(*) Գ. գիրքի մէջ, պատմելէ յետոյ ճշգրէտ չէ չիս պարսից» զբաղաշտի կրօնի ծագումը, թէ ինչպէս «... Զրուես ոմն զհաղարամ յաշտ արար» զի թերեւ որդի մի լինիցի նմա, որում անուն Ուրմիզ . . . » և պատասխանելով անոր ծնունդի պատմութեան անհնթեթութեան՝ կ'ըսէ .

(*) Եղծ Աղանդաց, էջ՝ 116, 117, 287, 290, 293:

«Այսպիսի անհուճառ եւ զանգառանաց բանից տխմարաց մտաց կարկատելոց՝ չէր պարտ ամենեւին բնու առնել պատասխանիս... եւ սակոյն կուտայ յարմար պատասխանը եւ յիշելով Մանիի հաւատաքը՝ Բարիի եւ Ջարիի մասին՝ կ'ընէ».

«... հարկ է տալ պատասխանի եւ ցուցանել՝ թէ ոչ ինչ տւելի զոր Մանի, զոր ինքեանք մօրթեցին, ասենա՞նք Զի նա երկու արմատոս բարոյ եւ չարի ասէ, եւ զայն ոչ յղուծեամբ եւ ծննդեամբ, այլ ինքնակոտոր...» ևն... Մանիի համար Եղնիկ մի ուրիշ տեղ կը հաղորդէ թէ ան «մօրթադերծ մահուամբ պակասեցաւ ի կենաց» (էջ 117):

Մանիի գրութեան հիմնական միտքն էր Լոյսի եւ Պաւարի երկուութիւնը (Աստուծոյ եւ Սատանայի, Բարիի եւ Ջարիի զբաղման կան կրօնի հիմք)։ Կը քարոզէ ապաշխարիւն եւ Ժուժկալ կեանք, որուն շնորհիւ մարդը պիտի ծառայէ աստուածային լոյսը, որ ստորին աշխարհի մը մէջ բանտարկուած է, նորէն իր բարձրագոյն բնագաւառը բերելու։

Մանի դէմ է ամուսնութեան եւ կը համարէ զայն պղծութիւն, պէտք է սեռային ձգտումը քննել մարդուն մէջ, որը Սատանային կը ծառայէ, եւ երախաներու ծնունդով՝ հոգիներու համար նոր կապանքներ կ'ստեղծէ (H. Schmidt, Phil. Wörterb. Mani)՝.

Եղնիկ ևս թուելով Մանիի այս ըմբռնումը [«... զամուսնութիւն տուեալ յԱստուծոյ պղծութիւն համարիցեն»], «Ծարուծիւն մարմնոց չհաւատալ Մարկիոնի եւ Մանիայ եւ այլոցն նոյնախեսացոյ», անոր դէմ կը պայքարի։

Ասկայի ցոյց կուտա՞յ արդեօք թէ ինչքան տարածուած էր Մարկիոնի ազանդին եւս՝ Մանիի ազանդը, Հայաստանի մէջ, որուն գէմ պայքարելու համար եպիսկոպոս եւ աստուածաբան Եղնիկ գրած է կատարեալ աստուածաբանական թեզ մը Եղծ Ազանդոցը։

* * *

Մանիքեական կրօնի աշխարհահայեացքի մէջ հետեւեալն է փիլիսոփայութեան պատմութեան համար կարեւորը.

Մանի, չարը, ցաւը, չի կապեր աս-

տուածային զօրութեան հետ, չարը չէ ըստեղծուած կամ զրկուած Աստուծոյն եւ չի յարարեր զանոր հետ։ Չարը կոպ չունի աստուածային զօրութեան եւ անոր ստեղծածագործութեան հետ։ Աշխարհի եւ մարդուն միջեւ սահման մը կոյ, այդ սահմանը Աստուծոյ կը բաժնէ սատանայէն։

Մարդկային հոգին երկու ուժերու, աստուածային եւ սատանայական, պայքարի վայրն է, այս երկու ուժերը պայքարի կը մտնեն մարդկային հոգիին մէջ։ Ոչ մէկ մեղք կայ որ մարդ իր աղատ կամքով գործէ, որով եւ ժխտում կամքի ազատութեան։

Ինչ որ մեղք կը կոչեն ուրիշներ, աստիկայ, ըստ Մանիի՝ սատանայական ուժերու ազդեցութիւնն է, որուն մարդ իր ծնունդով ենթակայ է։ Առանց յանցանք ունենալու մարդ իր ծնունդով կ'ենթարկուի սատանայական կապանքին, ուրկէ դուրս գալու համար պայքար կը մղէ, այն բանով որ՝ իր մէջ ճշմարտութեան լոյսը կը վառէ, կ'արթնցնէ իր միտքն ու զիտակցութիւնը։

Աշխարհի իմաստը ՄԱՐԴՆ է, Մարդուն փրկագործութիւնը, անոր ազատագրումը աշխարհի գոյութեան եւ անոր յարատեւութեան նպատակն է։

Իր կողմէ, մարդն ալ կը փրկէ աշխարհ, անով որ՝ ինքզինքը կը փրկէ, ինքզինքը կ'ազատէ չարին ազդեցութենէն։

Մանիի այս Վարդապետութիւնը հակառակ է Քրիստոնէութեան մեղքի եւ թողութեան գազափարին։ Փիլիսոփայութեան համար Մանիքեականութիւնը կը ներկայացնէ մարդկային մտքի որոշ մէկ յեղաշրջումը, ինչ որ կարեւոր է։

Փարիզ

Վ. ՄԵԼԻՔԵԱՆ

ՆԵՐՍԷՍ ԱՇՏԱՐԱԿԵՑԻԻ ԳԱՆԻ ՄԸ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐԸ

Ներսիս ծառայ Բրիտանիա եւ անհասանելի կանօրն Աստուծոյ Եպիսկոպոսական եւ Կոստանդնուպոլսէն Հայոց Մայրաքոյն Պատրիարք հասնազգական նախանձնար արքայոց արարատեան մայր եկեղեցւոյ արքայ կարողիկի էջմիածնի:

Հարազատից սրբոյ Առաքելական եկեղեցւոյ Հայոց եւ սրբոց Լուսաւորչացն նորին սրբազան առաքելոցն Թադէկոսի եւ Բարդուղիմէոսի եւ առաքելաւորաց նախաւայրապետի մերոյ սրբոյն Գրիգորի մեծի պարթեկի մեծապատիւ Յովսէփի եւ Ջաբրայիլ եւ Մարգար խանից նաեւ պատուաւոր ժամանակս Սիմօն, Գէորգ Եղիազարեան, Աւետիս մանտեպի Անանեան, Յարութիւն Պապալանեան եւ մանտեպի խաչատուր մանտեպի Պետրոսեան արքայ ազալից նուիրեմք զսղոյն Յիսուսաւանդ հանդերձ Աստուածային բազմապատիւ օրհնութեամբք, եւ ծանուցանեմք զի որպէս եւ յայտնեցեալ է ձեզ ամենեցուն յետ վախճանի նախորդ վիճակաւորին վանից Սրբազան Առաքելոյն Թադէկոսի յատկացեալ վիճակի անցն յազապս առ ի նմանէ ձեռացեալ զոյլից դրամականաց եւ նրիթիղիաց նմանօրինակ մեզ եւ յայտնեալ է նորոգ վիճակաւորն այն սուրբ վանից եւ նորուն վիճակի վիճակաւոր սրբազան Սահակ եպիսկոպոսն Սաղունեան մի զկնի միայն գրութեամբ իւրով իբրեւ թէ պաշտօնեայ հանգուցեալ Նիկողայոս եպիսկոպոսն Յովսէփի Թադէկոսի է զամենայն զգուժար դրամաց նորա եւ եղեալ նրիթիղիաց յորում ժամանակի մեք գտնով ի Թոֆլիզ քաղաքի այն ինչ սպասեմք լիազոյն հաւատարի տեղեկութեանց համաւոցն տալածեցեալ եւ առ մեզ եւ հասելոց բերանացի պատմութեամբ եկողացն Դուրիժոյ եւ գրութեամբք սրբազան Սահակ եպիսկոպոսի առ մեզ որպէս գրէ եւ ինքն Սրբազան Սահակ եպիսկոպոսն յիշեալ Յովսէփ Թադէկոսեան պաշտօնեայ հանգուցեալ նրիթիղայոս եպիսկոպոսի փախստեաց եկեալ հասեալ ի սուրբ էջմիածին մատուցեալ էր զբողոքաբեր ի Սինօզն սրբոյ էջմիածնի առաւել յոյժ զգալի պատմաբանութեամբ:

Վասն ստատկազին տանջանաց իւրոց ի խտաբազնի վրէժնեղրութեանց Սրբազան Սահակ եպիսկոպոսի որպէս հաւատարի ապացոյց իւրումն տանջանաց ցուցանելով զթափեալ եղնգունսն մատանց ոտիցն իւրոց. ոյր ազապս Սրբազան Սինօզն էջմիածնի գրութեամբ իւրով առ մեզ ի Թիֆլիզ քաղաք տուեալ զտեղեկութիւն վասն ծանրալուր պատժոց նորա խնդրեալ էր ըզհամաձայնութիւն մեր յաղաքս առաքելոյ վասն քննութեանց եւ հաւատութեանց զմի եպիսկոպոս կամ վարդապետ եւ կամ աստիճանաւոր օք ի Թաւրիզ յաղաքս ստուգելոյ զգրեալ հանգամանսն սրբազան Սահակ եպիսկոպոսի զառաւել զգալի զանգաւ տանսն Յովսէփայ Թադէկոսեան յիւրումն ծանրալուր բողոքաբանութեան: Այնմ խորհրդածութեան Սինօզի էջմիածնի թէպէտ համաձայնեցաւ եւ մեք զի առաքելոց Սինօզն զմի կամ երկու արժեանաւոր անձինս յաղաքս հասու լինելոյ իսկութեանց զբերցելոցն ի յիշեալ Սրբազան Եպիսկոպոսէն եւ զբերցելոցն ի բողոքաւոր Յովսէփայ Թադէկոսեան սակայն նոյն ինքն Սինօզն իսկ ընկալելոյ զմեր համաձայնութիւն այլով իւրով արժեանաւոր խորհրդածութեամբ արժան էր գտեալ սպասել մերում վերադարձին ի Թիֆլիզոյ. ըստ որոյ ի ժամանելն մեր ի սուրբ էջմիածին յայտնեալ մեզ վասն իւրումն լուսազոյն եւ խորհրդածութեանց, վասն ոչ բարձրացուցանելոյ զանարժան հուշակն անօրինակ ցաւելի անցից ի միջի հոգեւորականաց եւ մարմնաւորականաց մեր ազանց մեք եւ առաւել բարեգոյն համարելով զերկրորդ խորհրդածութիւն Սինօզի էջմիածնի լուսաբանեցաւ զոչ առաքելն աստուած վասն վերաքննութեանց զհոգեւորականս կամ զայլ աստիճանաւորս որոց հուշակն զօրէ ծանրացուցանել զվճռադատութիւն առաւել քան որքան մարթ է զմտաւածն:

Եւ ըստ սրում միաձայն ազապակ Յովսէփայ Թադէկոսեան առաջին այն է թէ առանց իրաւացի վերաքննութեանց չարաչար տանջեցին զինքն ստատկազին խտաւ:

հատ թֆանք, մի հատ զայֆի աղօրի մի հատ պղնձեայ քեթիլ երկու թատ խառայ կապայ, մի մահուդ երեսով քուրք, մի հատ թեւաւոր չուխայ թէվրիզոյ, եւ այլ մանր մուշր իրա որ ոչ է ի միտու։ Այն մուճարէն Աւագ խանեան Աւագն էր առեալ այսոցիկ գրեցելոցն խաչով զամբարեանն քաջ աւելեան է եւ զիտէ որ է փնտայն Յովսէփայ, որեւ ասաց խաչունէն թէ ես ոչինչ ի յայտ չեմ ածեալ դու եւս ի յանցն մի առ։

Արտաքոյ աշապիսի անկանոն վկայութեանց գրեալ էին է զպոս վկայութիւն իւրեւ թէ եղեալ է ի պահարարի վանիցն հարիւր թուաման դրամ գործ. Թագդէոս կառուարիչն վանեց յետ վախճանի վիճակաւորին տարեալ տուեալ է Յովսէփ խանին Մովսէսեան։

Եւ ինքն Սահակ եպիսկոպոս այժմ գրէ մեզ ի 15. դեկտեմբերի անցեալ 1851 ամի համար 246. թէ բազումք են որք վկայն վասն դրամոյ հանգուցեալ Նիկողայոս եպիսկոպոսի թէ թաւրիզեցիք եւ թէ այլք թէ ունեցեալ է հանգուցեալն զաւաւկան դրամս եւ Թագդէոս խանն Աւագելեան տուեալ է նմա երեք հարիւր թուաման վասն շինութեան զանդակատանն վանից որպէս եւ Սիմոն վարդապետն Տ. Գաւթեան մինչ էի ես յաթոռն պատմեաց. ինձ հաւաստաւ պէս եւ կարէ սրբազանակատար Օծութիւն ձեր ի նմանէ տեղեկանալ։

Զայս ամենայն ասեմ թէ կողոպտեալին երկօքին եղբարքն, թողում ասեւ զկողոպտեան վանիցն եւ մնալն վանից թափուր յամենայն ընչից որոց ամենից գրաւոր գործառնութեանց եւ վկայութեանցն երգամար արարեալ զգործ մատուցանեմ ընդ սմին մերում գրութեան վասն ընթիւնելոյ եւ հասու լինելոյ եւ առնելոյ զտառնութիւն ուստի եւ յանձն առնեմ Սրբազնութեան ձեր զայս ամենայնի ի պէտս խրատուց ձերոց եւ կարգաւորութեանց թերեւս իր ինչ գոյասցի սակս շինութեան եւ նորոգութեան քայքայեալ վանուց։

Ըստ յառաջարկելոյ Սահակ եպիսկոպոսի մեք հարցեալ ի Սիմէոն վարդապետէ Տր. Դաւթեան այժմ եպիսկոպոսի վասն տեղեկութեանց նորա ի մասին կալից Նիկողոս եպիսկոպոսի նա պատմեաց մեզ թէ արդարեւ ասացեալ է ինքն սրբազան Սահակ եպիսկոպոսին զի հանգուցեալ Նիկողոս եպիս-

կոպոսն ունենալով զպանջողութիւն ի Սարգիս եպիսկոպոսն նախավկայի վանից ընկալեալ է ի նմանէ ի տեղի պարտուցն նորա ինքեան մի արծաթեայ բուռվառ մի ձեռն խաչ արծաթեայ թիլիւ. մի խաչ առանց պատուանդանի երկու երեսն կանաչ ըստ ոմանց համարեալ խաչ ոսկի եւ ըստ ոմանց պղինձ։ Նաեւ Խարայէ եպիսկոպոսն առաջնորդն թողեալ ի վերայ վանիցն պարտք հազար հարիւր թուաման եւ ինքն Սիմէոն եպիսկոպոսն այժմ առաքեցեալ գողով նուիրակ սրբոյ էջմիածնի հրամանաւ հանգուցեալ կաթողիկոսին ի մասին վճարաց այնմ պարտուց տուեալ Նիկողայոս եպիսկոպոսին յարգեանց նուիրակութեան երեք հարիւր թուաման թէվրիզոյ, նաեւ յանձնեալ նմա զնուիրակութիւն Սալմաստու զի հաւաքեացէ նա ինքն ի մասին վճարաց հազար հարիւր թուաման պարտուցն. այլ թէ որքան ինչ է հաւաքեալ չէ յայտնի ինքեան. միայն վկայէ թէ փոխանակ հազար հարիւր թուաման պարտուցն իրաւադատութեամբ զենպիրաց հատուցեալ են հինգ կամ վեց հարիւր թուաման միայն. եւ զենպիւրեաց եւ նուիրեալ են վաթսուէ թուաման. եւ վասն հատուցմանց նշանակեալ պարտուցն Նիկողայոս եպիսկոպոսն իրաւունք է համարեալ ի մնացորդաց Խարաչ եպիսկոպոսի առնուլ վասն իւր զմի վիշապազուիւր արծաթեայ գաւազանն նորա, եւ զերկու արծաթեայ ճաճանչիւք խաչ հանդերձ պատուանդանաւ ոսկեզօծք, մի արծաթեայ ոսկեզօծ աղանի հանդերձ պատուանդանաւ, մի լոռնածե նշանականապարզ որպէս դրեցեալ ի Շահէն պարսից իբրեւ զնելի ի վերայ վեղարին, մի արծաթեայ միճ տուփ քթախոտի։

Ունեցեալ է Նիկողայոս եպիսկոպոսն նաեւ մի շուրջառ զկապայ մի իմիփորոն երեք կըւպոքաւ մի փորուրար գործ թաւրիզու ժողովուրդքն են զնեալ վասն վանից սուրբ Մարգարէոս Առաքելոյ, ընդ որոց եւ մի փորուրար մի զոյգ պապեան, մի վակաս ասղնեգործ, մի շապիկ ժամարարի եւ մի արծաթեայ զօտիւ Այլ երեւալ է ընդ իւր ի սուրբ էջմիածնայ մի թով մարգարտազարդ կարմիր արկալեալ, մի իմիփորոն սպիտակ խաչքն զարդարեալ ազամք։ Ունեցեալ է հանգուցեալն նաեւ երեք մատանի մինն անձնական իւր կապուտ եաղութ եւ երկուքն յիւրայէլ եպիսկոպոսն մնացեալք մին խա-

չաձև կարմիր եազուլի և մինն բոլորակ նոյնպէս կարմիր եազուլի ունեւոր ի վեւրին կողմն թազաձև մանր ակամար: Մի պանակէ իւրայլէ եպիսկոպոսին և մի պանակէ ևս իւր անձնականն:

Ասէ Սիմէօն եպիսկոպոսն թէ յիւնեւն իմ ի վիճակ պարզեւեաց ինձ Նիկողայոս եպիսկոպոսն զքանի խոշոր արծաթեայ զարֆ զանվայի և ես թողի առ նա զի ի վերադառնալս ընկալայց, այլ ոչ յաջողեալ ինձ ընկալնուլ զայն մնաց առ յիշեալ եպիսկոպոս և որպէս կարողանամ մտածել թուի ինձ լինիլ տասն և չորս այլ այժմ լսեմ թէ չինդ հատն միայն գտանի ի միջի կայից հանգուցելոյն: Ունէր առէ հանգուցեալն նաեւ մի մեծ տուրբին և մի արծաթեայ կաղամար գօտի դնելոյ: Վկայէ Սիմէօն եպիսկոպոսն նաեւ վասն անհարստութեանց հանգուցեալ Նիկողայոս եպիսկոպոսի ասելով թէ ինքն եղեալ է առ Նիկողայոս եպիսկոպոսն ինքն ինք տարի և չէ տեսեալ աչօք իւրովք և չէ լսեալ ականջօք իւրովք երբէք ի բանից բերանայ Նիկողայոս եպիսկոպոսի թէ ինքն գտանեցեալ հանգուցելոյն հարստութիւն մեծ կամ փոքր և թէ ի դալն հանգուցելոյն ի տեսութիւն մեր ասացեալ է ինքն նմա թէ ընդդէր այլքան անապանեցեր զալուստ քո ի տեսութիւն կաթողիկոսին և պատասխանեալ է թէ չգիտես դու իմ որպէս տութիւնն յորժամ չ'ունեմ զծախայկս որպէս կարէի գալ և եղև զի այդ քո բան ասաց ինձ Մակուսայ խանի և ես պատասխանեցի թէ դու գիտես որ ես կարողութիւն չունեմ որպէս կարացից գնալ յորժամ նա հրամայեաց ինձ թէ ես չուզեմ ի ձէնջ զձեր հարկն դու զայն պիտոյացուցեալ վասն քո գնալ ի տեսութիւն կաթողիկոսին և ես այժմ այն կարողացայ դալ:

Եւ ըստ այսոցիկ հանգամանաց որովհետեւ այլք մեր օհանթ անձինք գտանին ընդ ըամբասանօք պաշտօնատարացն հանգուցեալ Նիկողայոս եպիսկոպոսի թաղդէսն քահանային և եղբօր նորա Յովսէփայ թաղդէսական որպէս և ի գրութիւնս ոմանց ընթերցեալ լինի թէ թաղդէսն քահանայն և Յովսէփ եղբայրն նորա փնտաակար են գտեալ և կողոպտել հարստութեանց Նիկողայոս եպիսկոպոսի և սրբոյ վանիցն թաղդէսի առաքելոյ վասն լուծանելոյ որքան և կարելի գտանիցի զչար հոգական

վասն հարստութեանց վանիցն կամ Նիկողայոս եպիսկոպոսի և չկարծես հասարակաց յաղաքս զինչութեանց և որքանութեանց իսկութեամբ եղելոցն և կարծեցեալ յափշտակութեանց երկուց եղբարց զհամբաւեալ հարստութիւնս վանիցն և վիճակաւորի հանգուցելոյ ձեր արժանանձնութիւն վասն Աստուծոյ և վասն պաշտպանութեան իրաւանցն և արդարութեանց պատուելով զայս մեր կոնդակ լինիլիք միարարութեամբ ունեւոր ընդ ձեզ և զվաղածանօթ հարազատն մեր աղայ Առաքելն մինասեանց և զերեցեփոխանն եկեղեցւոյն և զաւագ քահանայն մանրամասնեալ հետազօտութեամբ ըստ ամենայն կարողութեանց ձերուժ մըտաց և խորհրդոց և արդարատեսութեան կամաց պաշտօն Աստուծոյ համարեցիք լուսարանել զամենայն ճշմարտութիւն վասն իսկութեանց եղելոցն ի վանսն յառաջ քան զվախճան Նիկողայոս եպիսկոպոսին և վասն պակասելոցն յայնցանէ յետ վախճանի նորա և ի զիր հանեալ իսկութեամբ առաքելիք առ մեզ ձեր ամենեցուն ստորագրութեամբ:

Առաքեմ ձեզ վասն ձեր վերաքննութեանց նաեւ զցուցեալ տրեցեալ մեզ ի Յովսէփայ թաղդէսեան վասն զուսարաց դրամոց և զանապան Նիկեղիմաս յետ վախճանի Նիկողայոս եպիսկոպոսի որպէս թէ ստացելոց ի Սահակ եպիսկոպոսն որոց ևս զիսկութեանցն խնեմք ծանուցանել մեզ:

Ընդ այսմ զրեցեալ մեք և նորուն բարձր ծննդեանն Գեներալ կօնուլին և խնդրեցեալ լինիլ պաշտպան ձեզ և իրաւանց և արդարութեանց դատապարտելոցն ըստ պահանջելոյ հարկի քրիստոսական հրամանաց որ տէր և պաշտպան է ամենայն իրաւանց և արդարութեանց և ոչ զոյ ազնաւորութիւն առաջի նորա:

Յամի ազգական 1301, և փրկական 1852

Հմբ. 380.

Նոյեմբեր 29:

ԿԱՅՈՒՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ն Ե Ր Մ Ե Ս

(8)

Հրատ. Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՅԱՆ

Նոյնութեամբ կը դնենք այստեղ Ս. Էջմիածինէն ստացուած հետեւեալ երեք Պաշտօնագիրները.

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱՅՈՒՂԻԿՈՍ

ՅԵՎ

ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԲԻ

ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՄԲ

ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՀՈԳԵՎՈՐ

ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Թ. 140

24 Մայիսի 1938 թմի

Ս. ԵՋՄԻԱԾԻՆ

Ս. ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻ ՊԱՏՐԻԱՐԲ

Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳՈՒՇԱԿԵԱՆԻՆ

Նորին Ս. Օծուքին Տ. Խորեն Կաթողիկոսը՝ օտարոյս Ապրիլի լոյս 6ի գիշերը, հանգեալ ի Տեք սրբի կաթուածից:

Գերազոյն Հոգեւոր Խորհուրդը իսկոյն եւ եք հաղորդեց այս մասին Կառավարուքեան, որի հետեւանով Երեւանից Ժամանեցին բժիշկներ, որոնք՝ մանրագին քննութիւնից յետոյ, յայտարարեցին թէ հանգուցեալ հայրապետի մահը տեղի է ունեցել սրբի կաթուածից:

Կառավարութեան առաջարկութեամբ եւ Գերազոյն Հոգեւոր Խորհրդի համաձայնութեամբ յիշեալ բժիշկները՝ պրօֆ. Շեկ-Յովսէփեանի գլխաւորութեամբ, անդամահասեցին հանգուցեալին դին, որով վախճանապէս հաստատուեցաւ՝ թէ Խորեն Ա. Կաթողիկոսի մահը հետեւանք է եղել սրբի կաթուածի: Անմիջապէս հեռագրուեցաւ Տանն Կիլիկոյ Շնորհազարդ Տ. Սահակ Կաթողիկոսին, Ս. Սրուսաղէմի եւ Կ. Պօլսի Ամենապատիւ Պատրիարքներին, որոնցից առաջինէն խնդրուեցաւ իրազեկ անել Արքատանի միջոց թեմերին Տ. Խորեն Ա. Կաթողիկոսի մահուան մասին՝ կարգադրելով հանգուցեալի յիշատակին հոգեհանգիստ կատարել:

Նոյնամասն հետաքրքիր ուղարկուեցան նաեւ Համամիութենական Հանրապետութիւններում գտնուած բոլոր թեմերին: Մատուցուեցաւ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ եւ կատարուեցաւ հանգուցեալի օծումը ու թաղումը:

Տ. Խորեն Ա. Կաթողիկոսի վաղաժամ մահը խոր վիշտ պատճառեց Ս. Էջմիածնի միաբանութեան, սակայն աշխարհի ամէն կողմից եւ միութենական սահմանի Հանրապետութիւններից տեղացող վճակցութեան, սիրով եւ հաւատարմութեան զգացմունքներով յի հետաքրքրեց առ պատական Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը միաբարում եւ քաջալերում են մեզ:

Գերազոյն Հոգեւոր Խորհուրդը բերում է իր շնորհակալիք Ամենապատուութեանը եւ թմիկ հաւատացեալ ժողովրդին Տ. Խորեն Ա. Կաթողիկոսի մահուան առթիւ արտայայտած ջերմ ցաւակցութեան եւ բարեմաղբութեան համար: Գերազոյն Հոգեւոր Խորհուրդը կատարեալապէս հաւատացած է, որ թէ՛ Ձեր եւ թէ՛ հայ հաւատացեալ ժողովրդի հաւատարմութեան եւ բարեացակամութեան զգացմունքները միշտ վառ կը մնան առ Ընդհանրական Հայրապետութիւնն ու առ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը:

Աղոթենք Բարձրեային, որ պարգեւէ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան եւ Ս. Էջմիածնին անասանութիւն եւ յաջողէ Հայաստանեայց եկեղեցու աւանդական կարգերի համաձայն գումարել Ս. Էջմիածնում Համազգային եկեղեցական ժողով եւ ընտրել նոր Ընդհանրական Հայրապետ:

Հայաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեան բարեհաճ վերաբերմունքը այս խնդրի նկատմամբ հաստատուն զբաւական է սոյն հարցի բարւոյ լուծման:

Ընդ սմին Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը անհրաժեշտ է համարում հաղորդել Ձեզ, որ հանգուցեալ Տ. Խորեն Ա. Կաթուղիկոսը 1936 թուի Ապրիլի 18ի Հայրապետական Կոնգակով Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անգամ Գերաւեմորհ Տ. Գեորգ Արեպակսկոյս Չորեքշաբնի կարգել է Ամենայն Հայոց Կաթուղիկոսի Տեղակալ:

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը ընդ սմին ներփակում է յիշեալ Կոնգակի վաւերական պատճենը:

Տեղակալ Ամենայն Հայոց

Հայրապետութեան՝ ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊՍ. ԶԵՐԵՔԶԵԱՆ

Անգամ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի ԱՐՄԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(ԿՆԻԳ)

ԽՈՐԷՆ ԾԱՌԱՅ ԹԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՍԱՆՆԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ ԱՍՏՈՒԾՈՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԾԱՅՐԱԳԹՈՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԱԹՈՌՈՑ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵԼԵՑԻՈՅ ՍՐԲՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԱՆԳԱՄՈՑ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՒՐ ԽՈՐՀՐԴՈՑ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ, ԼԻԱԶՈՐ ՆԵՐԿԱՑԱՅՈՒՅՉԻՆ ՄԵՐՈՒՄ ԳԵՐԱԾՆՈՐ Հ. ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԶՐԵՔԶԵԱՆ, ՀԱՐԱԶԱՏԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՑՍ ՈՂՋՈՅՆ ՔՐԻՍՏՈՍԱՆԻՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ:

Ի նկատ առեալ գլխորձաւորին Ձեր յընթաց բազմամեայ եւ պատասխանատու պատշոմաւորութեանը, նաեւ զխոհեմ, զնեւասես եւ Եղանկաւ բնաւորութիւն Ձեր, այսու Հայրապետական Կոնգակաւս Եւանգելիմ զՁեզ Հայրապետական Տեղակալ եւ ճախազանող Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդով Ս. Էջմիածնի:

Պատուէր տամ Գերաւեմորհութեանդ յես մահուան Մերոյ, խորհրդակցութեամբ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդով Ս. Էջմիածնի, իսկ զընթացս ամենայն գործոց վերաբերելոց հաւատացեալ ճօշին Մերոյ եւ եկեղեցեայ Հայրոց, որք կան ի սփիւռս աշխարհի, պահելով եւ պահպանելով անաղարտ եւ սրբութեամբ զամենայն աւանդս եւ զիրաւունս եկեղեցւոյ, Եւանգելի զկանոնաւոր ընտրութիւն յաջորդին մերոյ նորոյ Կաթուղիկոսի Ամենայն Հայոց, ըստ կարգաց եւ կանոնաց Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցւոյ:

Լիալոյս եմք եւ հաւատամք, զի միաբանութիւնք Մայր Աթոռոյս եւ Առաջնորդք եւ Առաջնորդական փոխանորդք բեմորհից, Թեմական Խորհուրդք եւ եկեղեցական Հոգաբարձութիւնք աշակից իցին Ձերդ Գերաւեմորհութեան ըստ ամենայն մասանց ի կատար տեսելով զկարգաւորութիւնս Ձեր:

Աւանդեմք նաեւ եւ պատուէր տամ հայրաբար սիրելի եղբարցս եւ զաւակացս, Ամենապատիւ Պատրիարքաց, ամենայն առաջնորդաց, ազգային եւ եկեղեցական Վարչութեանց եւ հաւատացեալ հայ ժողովուրդեան, իրենց զօրավիզ եւ գործակից Ձեզ, Տեղակալիդ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, միաբան եւ համերաւի ընդ միմեանս յամենայն գործս բարիս եւ վարել զազգային-Սկեղեցուկան հաստատութիւնս եւ զծեռնարկս քրիստոնեականս սիրով, յուսով եւ հաւատով:

Օրհնելով զՁեզ եւ զամենեւին, մաղբիմք ի Տեառնէ զնորհել Ձեզ կար եւ զօրուքիւն, Հայաստանեայց Ս. Սկեղեցւոյս անաստանութիւն եւ պայծառութիւն, Ազգիս Հայոց եւ Հայրենեացս խաղաղութիւն եւ երջանկութիւն:

Աղօթեմք առ Աստուած նաեւ վասն խաղաղութեան Աշխարհիս եւ համերաւութեան ազգաց:

Ողջ լիբուք, զօրացեալ ի Տէր եւ յաւեւ օրհնեալ ի Մէնջ, ԱՄէն:

յ18-ն Ապրիլի 1936 ամի

Ըստ Տուժարիս Ռ-ՅԶԵ

Ի Հայրապետութեան Մերում Դ. ամի

յԱյրաւասեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի

Ի Վաղարշապատ

Թ. 620

ԽՈՐԷՆ Ա.

Մայրաղոյն Պատրիարք Կաթողիկոս

Ամենայն Հայոց

(ԿՆԻՔ)

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը հաստատում է սոյն Հայրապետական Կոնդակի պատճենն ի նշանակութիւնը բնագրու հետ ստորագրութեամբ եւ կնիքով դրումամբ: 14-ն Մայիսի 1938 թ.

Ս. Էջմիածին

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անգամ ԱՐՄԷՆ ԱՐԳԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Շ Ր Զ Ա Բ Ե Ր Ա Կ Ա Ն

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը սոյն շրջաբերականով հրահանգում է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բոլոր Թեմակալ Առաջնորդներին հանգուցեալ Վեհափառ Հայրապետի օծման եւ անուանակոչութեան առթիւ փոխանակ Հայրապետական մաղբանքի՝ կատարել հոգեհանգստեան պատօճ, իսկ Ս. Էջմիածնի ճոնին եւ Նոր Տաւրուս կատարել մաղբանք Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան յարասեւութեան եւ անաստանութեան համար:

Այլեւ այսուհետեւ տարւումակել յիշատակել հանգուցեալ Կաթողիկոսի անունը պատճառ ձեւով, մինչեւ նոր Հայրապետի ընտրութիւնը:

Վեոյիճեալը հազարդուում է ի գիտութիւն եւ ի գործադրութիւն բեմիդ բոլոր եկեղեցիներին:

Անգամ Գերագոյն

Հոգեւոր Խորհրդի՝

Թիւ 223

24-ն Մայիսի 1938 թ.

Ս. Էջմիածին

(ԿՆԻՔ)

ՎՐԹԱՆԷՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Շ Ն Ո Ր Ն Ա Կ Ա Լ Ի Ք

Ուրախութիւնն ունինք հաղորդելու քե Ս. Արոտոյն քարտարներէն Ազն. Տիար Պետրոս Կրէս պատուական հնկական քարտար, շնորով Ս. Թարութեան սանարի վերաշինութեան վերաբերմամբ սկսուած աշխատանքներ, ինքնաբերաբար տրանադրած է երեք հարիւր անգլոսի, իբր նպատակ մանուշա՝ իրեն ինկած ծախոց թաժինին համար:

Հաստատութեան Հոգեւոր Պետն ու Միաբանութիւնը իրենց նախաւորութիւնը կը յայտնեն հրապարակաւ, մեծանն նուիրատուն այս ազնիւ վերաբերմունքին համար դիպի Ս. Արոտոս:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՆՈՐ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Այս տարի եւս Ս. Արոտոյն ժառ. Վարժարանը եւ Ընծայարանը տուին իրենց հոգեւոր հունձը՝ յանձնեալ երեք նոր Սարկաւազներու եւ չորս Աբեղաներու:

Ժառանգաւորաց Վարժարանի Գ. դասարանի չորս առակներէն աւարած ըլլալով իրենց քառամեայ ուսումնական շրջանը՝ հրաւիրուեցան տնտեսութեան կողմէ տալու իրենց վերջնական որոշումը:

Անոնցմէ երեքը Տնօրէն Ժողովոյ առջեւ յօժարութիւն յայտնած եւ ուխտագիր ստորագրած ըլլալով ընդունելու կուսակցութեան, ղեկավարութեան լուծը, կիսաաւարկաւորութեան աստիճանի տնտեսութիւնը կատարուեցաւ՝ 30 Յուլիս Ուրբաթ երեկոյին, Մայր Տաճարին մէջ:

Թաշուրդ օրը, Վարդապետի նաւակասիի Շաբաթ առաւօտուն, սոյն երեքը ձեռնադրուեցան Աւագ Սարկաւագ:

Մտաւալ էր պանը երբ երեքը նորընծայեցին ձեռնադրուելու կը յառաջանային դիպի Ս. Սեղան:

Յաւանք ձեռնադրութեան խօսեցաւ Ամեն, Ս. Պատրիարք Հայրը, յարգուելով զիրենք որ

նոր կեանքի այս պահին սկսեալ ուղղեմ իրենց հոգին Աստուծոյ լոյսին ուր, պիտի աւելցնեն, զօրացնեն եւ առաջնորդեն զիրենք իրենց կոչումի նամբուն վրայ: Մարքեց որ իրենց ուսերէն ձգուած ուրախ ժապաւենը, իբրեւ խորհրդանշան ծառայութեան ոգիին, իջնեն եւ ծաւալի ամբողջ իրենց հոգեկան կեանքին վրայ, եւ իբրեւ լուսոյ նաճանք մը ի միջնորդութիւն ժողովրդեան, որուն ծառայութեան կոչուած էին:

Նորընծայ Սարկաւագներ նոյն ժամին իսկ սկսան սպասարկել Ս. Պատարագին:

Ահա իրենց անունները. Սարգիս Սարկաւագ Մուշեան՝ Տարսնցի, Նախակրթութիւնը ստացած ի Գրքագիտան. 1934ին ընդունուած ժառ. Վարժարան եւ չորս տարուան մէջ զոհացուցիչ աստիճանով բոլորած իր ուսումնական ընթացքը, 21 տարեկան:

Դրանիկ (= Անդրանիկ) Սրկ. Դաշարեան՝ հնուստի ծնողաց զաւակ, Նախակրթութիւնը ստացած Նովորոսիսի (Ռուսիայ), Դաւրեթի եւ Պէյրութի վարժարանաց մէջ. 1932ին ընդունուած է ժառ. Վարժարան, որուն ընթացքը աւարտեց այս տարի զոհացուցիչ յաջողութեամբ, 21 տարեկան:

Անդրանիկ Սրկ. Աշենան, զաւակ Նղեւիսի ծնողաց, Հայկա ծնած, Նախակրթութիւնը ստացած նոյն քաղաքի Նախ ազգային եւ ապա ամերիկեան վարժարանաց մէջ. 1934ին ընդունուած ժառ. Վարժարան, որուն ընթացքը աւարտած է փայլուն յաջողութեամբ, 19 տարեկան:

Շաբաթ երեկոյին (Յուլիս 30) յետ Վարժապետի եւ Ս. Յակոբայ Տեառնեղբոր Առաքելոյ մեծանաճեալ նախասօնակին, որուն կը Նախապահէր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, կատարուեցաւ քառանկարեան ձեռնադրութեան կողմիկ արձայոյդ արարողութիւնը՝ Ընծայարանի բարձրագոյն դասարանի չորս տնտեսաւարներուն, Անդրանիկ, Արմենակ, Խաչիկ եւ Ազատ Սարկաւագ:

Եկեղեցի հաւաքուած խումն բազմութեան ընդ մէջէն, նորընծայեալներ Տաճարի դռնէն սկսեալ ծննդական յառաջացան դիպի դասի աշակերտ, օգնութեամբ աւարտեալաց չորս վարժապետներու, եւ արտասանեցին իրենց հաւատոյ խոստովանութիւնը, առաջի ձեռնադրիչ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

Կ'արաստեւին յուզումէ՝ չորսերուն ծընողները եւ բնասեկան պարագաները, ուրոն՝ Արիպտսսէն եւ Հայկապէս փութացած էին ներկայ գտնուելու տնոհարաբախտութեան հանդէսին իրենց հոգեհասոններուն, եւ անձամբ նուիրելու զանոնք Աստուծոյ ծառայութեան:

Գիշերը կ'ատարուեցաւ Հակովմ. յաջորդօրը Վարդապետի հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Ամեն. Ս. Պատարագ Հայրը որ եւ կ'ատարեց քանանայական ձեռնադրութիւնը: Հոգեւոր աստիճաններու սրչալութիւնը, եւ բոլոր յարակից մանրամասնութիւնները կ'ատարուեցան զայաւորի խորհրդաւորութեամբ: Խառնակիւն եւ ինչպէս երեկուան կոշուկի նոյնպէս այսօրուան ձեռնադրութեան արարողութեանց Ս. Արուստոյ Լուսարարագէտ Տ. Մեսրոպ Արեւիսկոպոս: Իսկ առընթերկայ կեցած էին նախկին եւ ներկայ տեսուչներ՝ Տ. Տ. Տիրան եւ Յիլիէ վարդապետներ:

Օծուկի արագաւ պահուն Անդրանիկ Սրկ. վերակոչուեցաւ Տ. Հայկասեր, Արմենակ Սրկ.՝ Տ. Հրապառն, Խաչիկ Սրկ.՝ Տ. Կորիւն եւ Ազատ Սրկ.՝ Տ. Շահէ:

Ապա տուն իրենց խաղաղութեան առաջին ողջոյնը ժողովուրդին որ գրաւուած այս արարողութիւններէն՝ խառնած ուսադրութեամբ կը հետեւէր անոնց եւ կը մատակարարէ իր «ամեն»ներով:

Գարդեց Ամեն. Ս. Պատարագ Հայրը, որ հիւսելով օրուան տօնին եւ կ'ատարուած ձեռնադրութեան խորհուրդները, ու կենսաւով «Բարութ եւ մեզ աս լինել» խօսքին առջեւ, յորդորեց ձեռնադրեալները մինչեւ իրենց կեանքին վերջը անապաք մնալ, այսինքն ապրիլ, գործել եւ մեռնիլ իրենց այսօր կ'ատարած ուխտին բարձրութեանը վրայ, միտք ի նկատի ունենալով հանդերձ սա պարագան թէ ասպարէզը՝ ուր կը մտնին այս տնոհարաբախտութեամբ, ամսանքի եւ պատականութեանց հոգեւոր կեանքն է մանաւանդ քան թէ պատուոյ եւ փառքի:

Ողջոյնի պահուն, Ամեն. Ս. Պատարագ Հայրը նախ՝ եւ ապա ամբողջ եկեղեցական դասը, բեմ բարձրանալով, համբուրեցին նորընծայեալներու տօնալ աչերն ու նախաճերք: Նոյն ըրա ժողովուրդը պատարագին ետք, երբ չորսը բեմին առջեւ շարուած լռութեամբ կը վերածննդին իրենց առջեւ դուռն ձեռնարանները:

Երեկոյեան ժամերգութեան ետք կ'ատարուեցաւ վերադի օրհնութեան եւ սրչալութեան արարողութիւնը. ձեռնադրողին եւ ձեռնադրեալներուն, ու բոլոր ներկայից սիրտը թօթուեց կարծես աւել պատուաւ քան, երբ կուսութեան խորհրդաւոր ֆողը, վերադր, ծածկեց սեւեռու մէջ արդէն պարուրուած այս նուիրեալ երիտասարդներուն զուխները:

Ամենքն վերջը, զգածուած տօնով դարձեալ խօսեցաւ Ս. Պատարագ Հայրը: «Առաւօտուն, ըսաւ, կարգին օրհնենք որ խորհրդաւորութեամբ, երեկոյիս՝ կենցաղին կանոնը: Առաջինն եւ անուրէր եականք, բայց, մեր ուխտը կ'ատարողներուն համար գէթ, անհրաժեշտ է վերջինի՝ արժեցնելու համար առաջինը: Աւելանին հետեւալ մարմնով, լաւագոյն կարենալ մօտենալու համար անոր հոգիով. այս է այդ կ'անունին ոգին»։ Պարզեց այդ կենցաղին պարունակած հոգեկան վայելքներ եւ տօնանքները միանգամայն, ու իբրեւ միջոց առաջիններէն չզրկուելու եւ վերջիններէն չտանջուելու՝ ներկայացուց վերադի օրհնութեան աղօթներուն մէջ կարգադրուած պատգամը ծաբեւեան դպրոցին, որ բերողական սա հարուստ յանգին մէջ կը բանաւնուի. «Յուսոյ», Հեռացոյ՝։ Բնացոյ՝ տնոհարեւր, հետեւալ՝ խոսովները: Ռեւան աւելի հոգեւորականը հրահրէ իր մէջ իր կարգին սրբութեան իրեն եկած բարի ազդեցութիւններ, այնքան աւելի կը խաղաղեցնէ իր սիրտն ու միտքը՝ աշխարհէն իրեն տալու զուտ խեղ հրապոյրներուն դէմ: Անոր մէջ ցոյց տուաւ դադարէն այս կենցաղին մեծամեծ արդիւններուն՝ ընդհանուր եկեղեցւոյ եւ մեր իսկ եկեղեցւոյ կեանքին մէջ: Համառօտիք գծեց պակեւերը հայկական վանականութեան դարաւոր կեանքը կազմող մեծ դէմքերուն, եւ մաղթեց որ իրենց, այն չորսը, թիւ մը միայն աւելցուցած չլլան այդ երջանիկ անմահներու երամին վրայ, եւն.:

Ապա, ամբողջ Միաբանութիւնը, վարդապետ եւ սարկաւագուն՝ Ս. Պատարագ Հօր եւ նորընծայներուն հետ բարձրացան Պատարագաւոր, ուր եղբայրական ողջագործմամբ տնոհարեւրեցին նորապսակ աբեղաները:

Իսկ իրիկունը վաճիք հաւարանին մէջ սարկուած էր՝ ընդ նախապահութեամբ Ամեն. Ս. Պատարագ Հօր՝ Միաբանական ընդհանուր ընթրիք մը, որուն հրաւիրուած էին

նաեւ նորոնմաներու հայրերը: Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր խօսք առնելով բարեկեան գուգադիպութեան մը առջեւ դրաւ ամենք. դիտել տուաւ քե երեկուան եւ այսօրուան ձեռնադրութիւններով, հոգեկոյս Դուռնան Սրբազանով սկսեալ կրթական վերանորոգութեան ի վեր, հասած նորերուն զուտ թիւը յանգած է երեսուն եւ եօթի, որ թիւն է Հրեւիսիական Անձնիք նուիրեալքին: «Անտուես, ըսաւ, սկիզբէն՝ այսինքն իբր տարու եւ աւելի դարեւ ի վեր, տաս ու տաս ամգամներ լեցուած է այդ թիւը. առանց տար արիւսի չտարուցակուէր եւ միտ աւելի արիւսի չյառաջանար այս Հաստատութիւնը: Ասանց ամենուն, եւ իրենց դեռ ի կեանս սակաւաթիւ հիններուն համար իմ յարգանքներովս հանդերձ, եւ կ'անդրադառնամ իմ մեծանուն նախորդիս եւ իմ օրով հասած այս նորերուն վրայ, որոնց թիւը Հ. Կիւրեղեան մինչեւ Անդրանիկ սարկաւազ, տասն եւ հինգ տարուան մէջ եղան 37, թիւը երանեալ կոյսերուն: Ուրեմն հոգեւոր գոհեւոր բաժան մըն ալ լեցուցեալ այսօր: Պիտի լեցնի դեռ, մեր իղձն ու յոյսն է որ դեռ տաս դարեր, նոր բաժաններ, նոր երեսուն եւ եօթաններ իւրաքուր եւեւ պէտք է միտ կենսաւորեն այս Հաստատութեան մթնոլորտը. պէտք է Անձնիք նուիրեալքը հնչէ հոս միտ ոչ լոկ իբր երգ, այլ մանուանդ իբրեւ կեանք նուիրումի եւ սիրոյ: Ու Սրբազանը կարգաց այս առթիւ գրած իր մէկ հնչեակը, «Անձնիք նուիրեալք», որմէ վերջ Սարկաւազներ եւ աւակներս յօսքնայայտ երգեցին համանուն շարականին առաջին տունը: — Յետոյ Ս. Պատրիարքը, տարուանկելով իր խօսքը, բաժան բարձրացուց կրօնական եւ ազգային զգացումներով եւ սկզբունքներով շինուած համաձուլուած այն ոգին ի պատիւ, որ «երեսուն եւ եօթաններով տեկնուցեց է միտ այս վանքը եւ արիւսի տեկնընէ այսուհետեւ եւս:

Ապա երգուեցաւ Ս. Արթուրոյ պատօնական օրհներգը ու ընթերցւեալ վերջացաւ Ս. Պատրիարք Հօր օրհնութեամբ:

Նորոնմաներն են հետեւեալք. Տ. Հայկասեր Արեղայ Տօնիկեան, ծնած Քրիստոսի, նախնական կրթութիւնը ստացած է իր գեղին մէջ, յետոյ Գանիւր՝ ուր քաղաքացիական կ'ըլլայ Գալուստեան վարժարանէն: Ժառանգաւորաց ընդունուած է 1932ին, 25 տարեկան:

Տ. Հրազդան Արեղայ Ոսկերչեան, Նուրեկացի ծնողաց զաւակ, ծնած Իգլիւր, նախնական ուսումը ստացած է Կ. Պոլիս, Միսիլի, Արեւմտեան եւ ի վերջոյ Գանիւր Գալուստեան վարժարանին մէջ: Ժառանգաւորաց ընդունուած է 1932ին, 22 տարեկան:

Տ. Կորիւն Արեղայ Մանուէլեան, Այնթապցի, նախնական ուսումը ստացած նախ իր ծննդավայրին, ապա Հայկապոլիս. զրաւասանց մէջ: Ժառանգաւորաց ընդունուած է 1932ին, 23 տարեկան:

Տ. Շահէ Արեղայ Նրէցեան, Էվերեկցի ծնողէն՝ Հայկապոլիս, նախակրթութիւնը ըստացած Լաւոնապի եւ ապա Գանիւրէն ազգ. վարժարաններուն մէջ: Ժառանգաւորաց ընդունուած է 1932ին, 21 տարեկան:

Չորսն մը, դեռ պատանի, ճանչցած են տարագրութեան տառապանքները, քեւ բարեբախտաբար մինչեւ վերջը իրենց ծնողէն չբաժնուած: Ամենքն ալ զգաստ վարով, հոգեւոր եւ յարաշատ աշխատասիրութեամբ աւան սարի դաստիարակ փոխած, առողջ եւ վաղելով կազմով: Միասին ստացած են, Ս. Պատրիարք Հօր ձեռնէն, զարդարեան չորս աւանստանքներ՝ 1932 Սեպտ. 3ին, եւ կիսատարակաւագութեան ու սարկաւազութեան աստիճանները՝ 1935 Օգոստ. 3ին:

Սիրոյ յանուն բովանդակ Միաբանութեան, կը մաղթէ որ ամենքն ալ լինին «մեակ առանց ամօրոյ» ի ծառայութիւն մեր նուիրական Հաւատքին, սիրեցեալ Ազգին եւ Ս. Արթուրոյ:

ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԺԱՌ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԷՆ ՆԵՐՍ

* Յուլիս 11 թ. — Այսօր սկսուեցան ժառանգարանի ամալեքի բերանացի եւ գրաւոր ջննդութիւնները, որոնք ըստ սովորականին եղան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր խախտութեամբ եւ ի ներկայութեան վարդապետներու եւ ուսուցիչներու: Բերանացի ջննդութիւններուն մէկ կարեւոր մասը ինք. Ս. Պատրիարք Հայրը անձամբ կատարեց: Այս տարի կա կազմուած էր ջննդականատարար մը բաղկացած վարժարանի Տեղապետ Տ. Նիկիւն վարդապետէ, Տ. Կիրեղ վարդապետէ եւ Տիար Ն. Պերպերեանէ: Յանձնա-

խուժքը պատրաստած էր գրաւոր դասերու հարցաքանները և գնահատութիւնը կ'ընէր բերանացի բնութիւնացի, քննութիւնացի արգիւնքը եղաւ շատ գոհացուցիչ։

✱ Յունիս 23 Շտաբի կէսօրէ ետքը ժամը 4ին, տեղի ունեցաւ ժառանգաւորաց Վարժարանի մարդամոզելը Վարժարանի բակին մէջ, դեկաւարութեամբ Արմենակ Սթի. Ի որ մարդիչ ուսուցչին է Վարժարանի։ Աշակերտները բաժնուած էին երկու խումբերու, Կարմիր և կանաչ, իրենց իսկ հողմէ խումբուած յատուի խմբապետներով։ Քանի որ օրեր առաջ տեղի ունեցած էին արգէն պատմութեայի եւ փութապի խմբական մրցումները եւ երկուքին մէջ եւ շանթ էր կարծի խումբը, եւ առաջած իբրի, մրցանակ այդ նպատակին համար յատկացուած երկու արծաթեայ բաժակներով։

Այսօրուան ողիմպիական մրցանքներու հանդէսը սկսաւ ժառանգաւորաց մարդիկներու տղանցքով և Վարժարանի քայլերգով։ Խմբապետներ իրենց զօրօնքը պարզած կ'ը քալէին առջին, եղան վազքեր 100—800 մէթր, երկայն եւ բարձր ուսումնարան, չափական և ննկական լախտերով մարզանքներ, զոյարչաւ, քնդարձակութիւն, հայրն. յոյժ ծիծաղալարժ էին փոքրերուն պարփորարէ և երեք տղով վազքը, պալաօրիչ էին Վարժարանի սաներուն սարքած բուրգերը, որոնք երբեմն սարսաղեղեցիկ յանդիմութեան կ'ը հանէին։

Ժառանգաւորաց մարդիկներ իրենց յաղթելուն մէջ երկանք բերին մարմնական սյծ, ճշունութիւն, և մասնաւոր կարգապահ և վեհանմն ոյի։ Ներկայ էին միաբանութիւնը, ուսուցչինը, ծառօններ և համակրները։ Մարզականդէսի աւարտումին առաջին և երրորդ հանդիմացողները Վարժարանեցան սակեղած եւ արծաթազօծ մետաղներով և ժապակէներով։

✱ 27 Յունիս 7չ. յետ միջօրէի ժամը 4ին տեղի ունեցաւ ժառ. Վարժարանի ամալիչի հանդիսը, որ երկու մասերէ բաղկացած էր. Առաջին մասը յատկացուած էր իմացական մրցամենքու որոնցմէ առաջինը էր Ասեմախասան մրցուած։ Տրուած նիւթն էր զվարեիչ էր զատորոշել մեր մէջ Ազգային պատմութիւնը Եկեղեցւոյ պատմութիւնէն։ Մասնակցողներն էին Անդրանիկ Աշենան (Դ. Դասարանէն) և Կարապետ Փափազեան (Բ. Դասարանէն)։ Երկու բանախօսներն ալ պատմական փաստերով եզրակացուցին իրենց թէլը թէ կարելի չէր զատորոշել մեր մէջ Ազգ. պատմութիւնը Եկեղեցւոյ պատմութիւնէն։ Քննիչ մասնաժողովը առաջին հռչակեց Անդրանիկ Աշենանը։ Այս եղաւ Արամասանեան մրցանք։ Արամասանեան եւս աւարտած քերթուման էր Մ. Մեծարեցիի Առտուածամալ բոլը եւ ուրիշ մը՝ ընտրուած մըրցորդի կողմէ. մասնակցողներն էին Դրանիկ Ղապարեան (Դ. Դաս.), վարդգէս Թեղիպաշեան (Ա. Դաս.), Գրիգոր Գապաշեան (Ա. Դաս.)։ Առաջնութիւնը շահեցաւ, մասնաժողովը գնահատանքով, Դրանիկ Ղապարեան, երկրորդ եւս Վարդգէս Թեղիպաշեան։ Անոր յաջորդէ երկրորդը, արուած էր «Այսօր պայծառ» շարակամը և ուրիշ երկ մը՝ ընտրուած մըրցորդէն։ Մասնակցողներն էին, Դրանիկ Ղապարեան, Ստեփան Գուլումեան (Ա. Դասարանէն), Հայկակ Տրուանեան (Նախապատրաստական)։ Այս մրցանքի մէջ եւ առաջին եղաւ Դրանիկ, երկրորդ՝ փոքրիկն Հայկակ։ Սրբերուն կ'ընկերակցէր երգչուհի վրայ

վարժարանի այս տարուան երաժշտութեան ուսուցիչ Կարապետ Սարկաւազ Շիրինեան։

Վերջին մրցանքն էր գրալիմը, առաջարկուած էր գրել ինքնագիր գրուածք մը արձակ կամ ուսումնարան. մասնակցողներն էին Կարապետ Փափազեան (Բ. Դասարանէն), Յարութիւն Սարախտարեան (Բ. Դասարանէն), Եղաւար Շէքմաշեան (Նախ.), երեքն ալ գրած էին մեկական քերթուման։ Առաջնութիւնը շահեցան հաւասար գիտահատունքով Կարապետ և Յարութիւն։

Այս 15 վարդեան դադարէ վերջ սկսաւ յայտարարի Բ. մասին զարագորութիւնը, որ բաղկացած էր 7 մասերէ։

Ժառանգաւոր սաներ, դեկաւարութեամբ կարապետ Սարկաւազի, երգչին Շիլ քարէ փեմէ զդրոցական երգը։ Այս քառ. Վարժարանի և Բնծայարանի Տեսուչ Տ. Նիլիչէ վարդ. կարգաւ Վարժարանի տարեկան Տեղեկագիրը, ներկայացնելով տնոր կրթիւն և իմացական սպասիւնը, որ Կարգուցիչ էր ամէն մասամբ։ Տեսչի տուած տեղեկագրին վրայ կատարուեցաւ մրցանակներու բաշխումը՝ զոր կատարեց Ամեն Ս. Գաորիարք Հայրը։ Վարժարանի չորս զասարաններու մէջ առաջին և երկրորդ հանդիմացողները, իմացական մրցանքներու մէջ առաջին երգողները և վարդու բարքի մէջ առաջին Թիւրք յանդիմար տուացան նուէրներ Ամեն Ս. Գաորիարք Հոր ձեռքէն։ Դ. Դասարանի մէջ առաջին եւս էր Անդրանիկ Աշենան, Բ.՝ Ապետ Այսանեան։ Բ. Դասարանի մէջ՝ Ա. Կարապետ Մկրտիչեան, Բ.՝ Վահրամ Պատմաճեան, Ա. Դասարանի մէջ՝ Ա. Տիգրան Գաղապեան, Բ.՝ Յովհաննէս Մտակոքեան։ Նախապատրաստականի մէջ՝ Ա. Անդրանիկ Ուրֆաշեան, Բ.՝ Վարդգէս Անգղէնեան։ Վարդարքի կամ առաքելութեան առաջին մրցանակը շահեցաւ Յարթ Վրթանէսեան (Բ. Դաս.), Բ. մրցանակը՝ Կոստանդ Տ. Ստեփանեան (Ա. Դաս.), իսկ ամբողջ Վարժարանի մէջ առաջին հանդիմացողն էր իր դասերու միջինին բարձրութեամբ Անդրանիկ Աշենան, Բ.՝ Տիգրան Գաղապեան։

Այսպէս Սարկաւազ Մանուկեան կարգաւ խնամուած ուղերձ մը յանուն ուսումնորութեան՝ ուղղուած Նորին Ամենապատուութեան, վանուց մարչական իշխանութեան, տեսչի թեան և ուսուցչութեան. ուր էր յայտնէր աշակերտութեան շնորհակալութիւն և երաստագիտական ըզրացումները իրենց վայելած ինամքներուն ու պաշտպանութեան համար Ս. Աթոռայ հովանին ներքին։ Երկուքն ալ ժառ. Վարժարանի երգիչ խումբին կողմէ արձակուրդի երգ մը և ապա փակեալ խումբը ըզրաւ Նախագահ Ամեն Ս. Գաորիարք Հայրը, որ իր գոհունակութիւնը յայտնեց ձեռք բերուած արդիւնքին համար, շնորհք ապա այդ բոլորին վրայ և անոնցմէ վեր անհրաժեշտութիւնը ազնիւ և բարի նկարագրի՝ որով միայն կրնան իրապէս պողպատի դասան իմացական և հոգեկան շնորհներ և ձիրքերը, ճշուն վկայականներ չնէր ստար մեր շրջանապարտներուն բուսն Ն. Սերապետիկները, զի մեր վկայականները առաջն ու վիճարն են, զորս կ'ը ստանան մեր շրջանապարտ սաները Ս. Անդրանիկ առջին։ Օրհնեց աւմէնքը և ողբերգի յիշատակը Ս. Աթոռայ բոլոր վատականողներին որոնք, ըսաւ, մեզի չափ և մենք առելի կ'ը հրաւիր իրենց երանական կայքերուն մէջ ի տես Վարժարանի այս բարգաւաճումին և յառաջդիմութեան։ Տէրանական աղօթքով և Ս. Գաորիարք Հոր օրհնութեամբ փակուեցաւ հանդէսը։ Ուսուցչութիւնը և աշակեր-

տաթիւնը մտեցան ի համարոյր Ամեն. Ս. Պատրիարքը Հօր աջին, ներկայ էր ընտրանի փոքր բազմութիւն մը: Մեկնեցան ամէնէն ալ զոհ եւ ուրախ արմատաշրջութեամբ տեսնելով Ս. Աթոռոյ վարարանը բարդաւաճութիւն եւ յառաջդիմութեան իրանէ համարեւ վրայ:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ ԱՄՍՈՐԲԱՏ ԼՈՒՐԵՐՈՒ

✱ Յուլիս 3 Կիր.— Միարանութեան եւ աշակերտութեան մէկ մասը Ս. Յարութիւն գացին Ս. Պատարազի, զոր մատոյց Տ. Խորէն Վրդ. որ յառաջակցի խօսք առաւ եւ ջանաց պարզել սա իւրողութիւնը թէ Ս. Յարութեան Տաճարի սա աւայի եւ թափուր լիկանք եւ երկրին տաքնապալի այս կացութիւնը արդիւնք են կրօնական անտարբերութեան եւ մեր ինքնազգութեան.— Ս. Պատարազ մտաւ Ստանբուլ. նաեւ ի Ս. Հերշապակպետ, ուր քարոզեց Տ. Տիրայր Վրդ. «Եւ առէին խաղաղութիւն, խաղաղութիւն եւ երկրին տաքնապալի այս կացութիւնը արդիւնք են կրօնական անտարբերութեան եւ մեր ինքնազգութեան»:

✱ Յուլիս 4 Բշ.— Ժառ. վարժարանի Անգլիկէններու տնօրէն Կաննիկոս Պրիմին պաշտօնէր բարձրագոյն բարձրատարի առիթով, տեսչոյ Անգլիկէն երկրորդագոյն նախաձեռնութեամբ արձեւած էր ինչպե՛ս մը, որուն յատուկ հրաւերով, և Ս. Պատարազը Հօր թղլատութեամբ ներկայ գտնուեցան 6 վարդապետներ. զիտաւորութեամբ Տ. Մեսրոպ Արքեպ. Նշանեանի:

✱ Յուլիս 8 Ուր.— Ամեն. Ս. Պատրիարքը Հօր այցելեց Յեթսովժաք Մեքէք Միտինարը որ առաջին անգամ ըլլալով Յեթսովժի թարգմանած է Աստուածաշունչը. Ս. Պատրիարքը Հայրը Միտինարին նուէր տուաւ հայերէն Աստուածաշունչի 1500 ամենակի առթիւ Ս. Աթոռոյ Տպարանէն իւրոյ ընծայուած «Յուլարձանէն» հատար մը, որմէ չափազանց զոհ մնաց միտինարը:

✱ Յուլիս 13 Եշ.— Ս. Թարգմանեաց վարդապետաւ Մանկայ եւ Մեսրոպայ տոնին առթիւ, Ս. Պատարազ մատուցուեցաւ մայր Տաճարի մէջ. պատարազից եւ քարոզից Թարգմանեաց վարժարանի տեսուչ Տ. Կիրակ Վրդ. որ ներկայացուց որունս սուրբերը իբրեւ Աստուծո՛վ զրկուած մարդիկ, որոնք սահմանուած էին կենսական զեւ մը կատարելու մեր ազգին մէջ:

✱ Յուլիս 17 Կիր.— Գիւտ Տփոյ Ս. Աստուածածնի Ս. Պատարազ մատուցուեցաւ թէ՛ Աստուածածնի Տաճարի մէջ եւ թէ՛ ի Ս. Հերշապակպետ, ուր քարոզեց Տ. Արմաշ Վրդ. Որոմանց առաջի մասին, ցոյց տուաւ աստուածային նախաձեռնութեան զարգացմանութիւնը որ կը հանգուածէ չարեան գոյութեան եւ թոյլ կուտայ որ նոյնիկ անոնք յաշիւին իրենց մեղսարկութեան մէջ. բայց վերջական յաղթանակ բարեկեցուն միայն պիտի ըլլայ: Ապա նկատի առաւ բարիքի եւ չարի հարցը. ցոյց տուաւ աղջ հարցին լուծման համար առաւարտութեան ինչ ինչ իմաստասիրական տեսութիւններ եւ վեր հանեց անոնց թեւութեանները եւ քրիստոնէական բնութեամբ մեկնեց չարիքի հարցը շեշտելով որ աշխարհի վրայ չարիք չկայ իբր բարարման սղոցութեւ մը, այլ անիկայ յարաբերական ըստ մըն է, այսինքն թերի մնացած, չիրազդեցութեամբ բարին, եղբայրացուց թէ աշխարհի վրայէն չարիքը արմատախի ընկելու հիւր ոչ միայն սպարդիւն այլ նաեւ վտանգաւոր է:

✱ Յուլիս 24 Կիր.— Ամեն. Ս. Պատրիարքը Հօր կողմէ Կեր. Տ. Մեսրոպ Արքեպ. հետո ռեհնաւոր Տ. Կիրակ Վրդ. ներկայ գտնուեցաւ, Ռուսիայի հանգուցեալ վեհ. Մարի մայր թագուհին համար կատարած հոգեհանգիստին, որ տեղի ունեցաւ Համբարձման լերան վրայ Յունաց «Գալիկայ» եկեղեցիին մէջ:

✱ Յուլիս 24 Կիր.— Ս. Պատարազ մատուցուեցաւ ի Ս. Հերշապակպետ, ուր քարոզեց Տ. Շնորհալ վրդ. որ որունս Աստուծանի ընկերացումը — հանցեւոր բազմամասն հրաշքը — իր խօսքին նիւթ ընկելով, նիւթական հայերէն ջանաց քարծրանալ հոգեկան անուղի զաղափարին, ներկայացնելով Գրիգորոսը իբրեւ կեանքի զերազոյն հացը, որուն եկողը պիտի չքայցի, եւ որուն հաւատացողը պիտի չձարաւի երեքը:

✱ Օգոստ. 1.— Վարդապետի Մեկնել. Ս. Պատարազ մատուցուեցաւ ի Ս. Փրկչի, ուր քարոզեց Տ. Պատկ Վրդ. «Ինչ կենաց Գրիգորոսի եւ մեղսեւոր շահ բնաբանով, Բացարդեց թէ ինչպէս մանր վարձարութիւն մը պիտի ըլլայ քրիստոնէային համար եթէ երեք անիկա ջաշէ Գրիգորոսի օրնուած եւ երկրորդական հետեւորդն վրայ, որով ինչ և ա Գրիգորոս մը եղած» պիտի չվարձար մանչն, զայն նկատելով սղոցմատուսութիւնը յառիտեանական երջանութեանց:

✱ Օգոստ. 2 Կշ.— Այսօր մեկնեցաւ Տ. Տիրան Վրդ. Ներսիսեան, որ Ամեն. Ս. Պատրիարքը Հօր Տնօրէնութեամբ նշանակուած էր Բարդիկ թեմին առաջնորդ՝ Տ. Վառձապաւ Սրբապետին փոխանորդ:

Նախորդ երեկոյն, Ամեն. Ս. Պատրիարքը Հայր միարանութեան Ս. Աթոռոյ մէջ ներկայ անգամները հաւաքած էր մրգատեպանի մը շուրջ. խօսեցաւ նախ ինչ Ս. Պատրիարքը Հայրը, առաւ իր Հայրական յորդորները եւ օրնութիւնը, որոնց պատասխանեց Հայր Տիրան իր երախտագիտական զգացումներով: Ապա Ս. Պատրիարքը Հայրը մեկնեցաւ սեպանէն թողլով որ եղբայրներ աւելի աղատ արտայայտին իրենց զգացումները: Խօսեցան ամենքն ալ իր ըստ միոյն եւ ըրին սղեքի թերի մտերմ խօսքեր եւ բարեմարմանքներ, յուզուած էին ամենքն ալ, ոմանք վարձարմանէն: Ամենքին միանգամայն պատասխանեց Հ. Տիրան սիրալիկ զգացմամբ: Հաւաքոյթը վերջացաւ Անկախութեան Գրիգորոսի շարականի երգեցողութեամբ:

Այս առաւուր վանքի մեծ դուռը հրաժեշտի իշած էին բոլոր վարդապետները, Սարկաւազներ, աշակերտներ եւ ծանօթներ: Ամենքն ևս համարելու տանելով մեկնեցան Հ. Տիրան, ուղղակի Պէյրուս ուրիշ պիտի անցնի լայնէջ իր ծնողքին մօտ եւ ապա Պէյրութէն նաւ առնելով ամառոյ Տիւն պիտի մեկնի իր պաշտօնատեղին Բարդիկ: